

บทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในงานศึกษาประวัติศาสตร์ไทย

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงสมัยรัตนโกสินทร์ ได้รับความสนใจกล่าวอ้างถึงทั้งในงานที่เสนอบทบาทของมิชชันนารีโดยตรง และการเสนอบทบาทของมิชชันนารีในส่วนที่เป็นการวิเคราะห์หรือเสนอในงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกัน อย่างไรก็ดี ยังไม่เคยมีการสำรวจถึง "บทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์" ในงานเขียนต่าง ๆ ที่ผ่านมา ทั้งที่การศึกษาประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งปรากฏในงานวิจัยทั่วไปนั้น ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เป็นการสนับสนุนการอธิบายความสามารถของผู้นำของไทยในฐานะเป็นผู้กระทำทางประวัติศาสตร์หรือการอธิบายประวัติศาสตร์ตามแนวทฤษฎีมานุษยที่เป็นแนวศึกษาประวัติศาสตร์ไทยต่อมายาวนาน¹ และงานวิจัยประวัติศาสตร์ในแนวดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่ามิชชันนารีมีบทบาทต่อการนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมไทยอย่างมาก (โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 3 และ รัชกาลที่ 4) ซึ่งทำให้สาระการศึกษาทางประวัติศาสตร์หยุดนิ่งอยู่กับการพิจารณาปัจจัยนี้อยู่ค่อนข้างเนิ่นนานเช่นกัน ดังนั้นเมื่อมีงานวิจัยเชิงโต้แย้งระดับของบทบาทดังกล่าว² จึงเป็นที่น่าสนใจว่าประวัติของการเขียนประวัติศาสตร์ (Historiography) ที่เสนอปัจจัยผลักดันการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ไทยคือมิชชันนารีโปรเตสแตนต์นั้น มีความเป็นมา มีแนวคิดและการนำเสนออย่างไร เพื่อความเข้าใจอย่าง

¹พรเพ็ญ อ้นตระกูล, "แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย," ใน สังคมไทย 200 ปี, ณรงค์ พ่วงพิศ และ พลศักดิ์ จิตรโกศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยาการพิมพ์, 2525) หน้า 188-193.

²งานวิจัยที่เป็นเชิงโต้แย้งอิทธิพลของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยที่เด่นชัดที่สุดคือของ ศ.ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์ ใน ปากไก่และใบเรือ : ความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์ แม้ว่าบทความนำเสนอทั้งหมดจะไม่ได้ปฏิเสธอิทธิพลของมิชชันนารีโดยตรง แต่อย่างน้อยก็เป็นการเหนี่ยวนำให้ผู้ศึกษาต่อมาได้ระมัดระวังกับการเสนอปัจจัยดังกล่าวมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการตั้งข้อสงสัยกับ "ระดับ" ของอิทธิพลของมิชชันนารีมากขึ้นเช่นเดียวกัน

ชัดเจนและเป็นแนวทางของการศึกษาตามหัวเรื่องนี้ในโอกาสต่อไป

การศึกษาในที่นี้จึงเป็นการสำรวจงานเขียนที่กล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในประวัติศาสตร์ไทย ซึ่งจากการศึกษางานเขียนโดยทั่วไปจะพบว่า งานเขียนส่วนใหญ่ยังไม่อาจเข้าถึงแนวความคิดหรืออุดมการณ์ของมิชชันนารีอย่างชัดเจนพอที่จะอธิบายถึงการเสนอบทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยอย่างลึกซึ้ง ส่วนงานวิจัยของนักวิชาการต่างประเทศ แม้ว่าจะสามารถเข้าถึงแนวคิดของมิชชันนารีในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังคงขาดประสบการณ์การศึกษาบริบทของสังคมไทยที่จะช่วยให้งานศึกษาประวัติศาสตร์มีความสมบูรณ์รอบด้าน

ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย

เรื่องราวเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยปรากฏในลักษณะของข้อเขียนหรือการบันทึกเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ครั้งแรกตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 มาแล้ว นั่นคืองานจดบันทึกของนายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ มิชชันนารีคนสำคัญในสมัยนั้น ซึ่งตีพิมพ์ในหนังสือบางกอกคาเลนดา (Bangkok Calendar) ประจำปี พ.ศ.2409 ต่อมาได้รับการแปลเป็นภาษาไทยและตีพิมพ์โดยกรมการพระหอสุมทิวชิรญาณ ในปี พ.ศ.2468² และหากจะพิจารณางานจดบันทึกของนายแพทย์บรัดเลย์ จะเห็นได้ว่า

...ในหนังสือบางกอกคาเลนดานั้น นอกจากปฏิทินและบัญชีรายชื่อผู้มีบรรดาศักดิ์และพวกพ่อค้าชาวต่างประเทศเช่นเดียวกับหนังสือนครสงคราะห์ หมอบรัดเลย์มักเก็บเรื่องต่าง ๆ ซึ่งมีผู้แต่งว่าด้วยเรื่องเมืองไทยพิมพ์ไว้ มีบางเรื่องซึ่งให้ความรู้ที่น่าอ่าน ดังเช่นเรื่องจดหมายเหตุพวกมิชชันนารีอเมริกันมาตั้งที่เมืองไทย...³

²H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "Introductory Chapter," in Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928, ed. George B. McFarland (Bangkok Times Press, 1928), p.1. และดูที่ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31, "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม" (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2509) หน้า ก-ค.

³ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 31, หน้า ก.

สิ่งที่น่าสนใจในการค้นคว้าและเสนอข้อมูลความรู้เกี่ยวกับมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ออกไปสู่สาธารณชนมากขึ้นนับตั้งแต่ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย ได้แก่การจัดพิมพ์หนังสือ "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาในประเทศไทยสยาม" เนื่องในอนุสรณ์งานศพ ซึ่งมีการตีพิมพ์ครั้งแรกในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรีหม่อมเจ้าเพชรจรจรัสฤทธิ์ เมื่อปี พ.ศ.2468 และต่อมาได้รับการตีพิมพ์เนื่องในอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (เทียนฮี้ สารสิน) เมื่อปี พ.ศ.2471⁴ การจัดพิมพ์หนังสือจดหมายเหตุดังกล่าวเพื่อแจกเป็นวิทยาทาน "...ด้วยเห็นว่าบรรดาผู้ที่ได้รับไปคงจะพอใจอ่านด้วยกันทั้งนั้น..."⁵ และในช่วงพ.ศ.2468-2471 จะพบว่าได้มีการนำเสนอเรื่องราวของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยทั้งจากองค์กรมิชชันนารีและผู้ที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรง ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มของการเสนอ "ความรู้" ที่ครอบคลุมการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่อมาเป็นเวลานาน นั่นคือ พระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิราชานุกาฬ เรื่อง The Introduction of Western Culture in Siam (2468) ต่อมาได้รับการแปลและเรียบเรียงใหม่ในชื่อเรื่อง "คติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย"(2470)⁶ งานศึกษาและรวบรวมของ Dr.George B. McFarland (พระอาภวิทายาคม)

⁴แดน.ปัทม.บริดลีย์, จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศไทยสยาม, (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2468) จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศไทยสยาม, แปลโดย ป่วน อินทวงศ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรีหม่อมเจ้าเพชรจรจรัสฤทธิ์ (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2468) และ จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศไทยสยาม, แปลโดย ป่วน อินทวงศ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยาสารสินสวามิภักดิ์ (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2471).

⁵แดน.ปัทม.บริดลีย์, จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศไทยสยาม, แปลโดย ป่วน อินทวงศ์, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาอำมาตย์ตรีหม่อมเจ้าเพชรจรจรัสฤทธิ์ (กรุงเทพมหานคร : หอสมุดวชิรญาณ, 2468) หน้า ข.

⁶H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab "The Introduction of Western Culture in Siam," Journal of Siam Society 2 (October, 1926) : 89-100. และดูที่ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาเดชาดิราชานุกาฬ, คำแปลปาฐกถาเรื่องคติของฝรั่งเข้ามาเมืองไทย, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงบันดาลสวัสดิ์ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2470).

เรื่อง Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928⁷ และงานแปลเรื่อง 'ซามูเอล เรโนลด์ส เฮาซ์ ในสยาม' จากหนังสือ Samuel Renolds House of Siam ของ George Haws Feltus⁸

ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยถูกนำเสนอในงานศึกษาอย่างเป็นทางการครั้งแรกคือ พระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และมีการแปลพิมพ์แจกจ่ายเป็นอนุสรณ์งานศพในเวลาใกล้เคียงกัน นับเป็นการแพร่หลายสาระดังกล่าวสู่สาธารณชนอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มีข้อสังเกตว่าข้อมูลที่แพร่หลายทั้ง 'จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม' และงานแปลพระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลจากงานบันทึกของนายแพทย์บริดเลย์เท่านั้น และมีสาระที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครอง 'หัวใหม่' อย่างชัดเจน ดังนั้นจึงไม่แปลกที่พระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงให้ความสำคัญของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์(อเมริกัน)ในฐานะผู้นำสิ่งที่เป็นประโยชน์มาสู่สังคมไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการด้านการแพทย์ การพิมพ์ภาษาไทยและหนังสือพิมพ์ การปลูกฝังป้องกันผีตาด ซึ่งเป็นการพิจารณาบทบาทของมิชชันนารีที่ "อธิบาย" ความปรีชาสามารถของชนชั้นผู้ปกครอง 'หัวใหม่' ให้โดดเด่นขึ้น⁹ แต่ในขณะเดียวกันยังทรงแสดงถึงภาพลักษณ์ของมิชชันนารีบางประการที่ขัดขวางการรับวิทยาการใหม่ของคนไทย เช่น การให้การศึกษาระดับวันตก (อันเป็นช่องทางที่จะเรียนรู้วิทยาการใหม่ ๆ) ซึ่งมีเฉพาะมิชชันนารีเท่านั้นที่เป็นครูสอน จึงเป็นที่หวัดวิตกแก่ผู้ปกครองว่าจะทำให้บุตรหลานถูกชักนำไปนับถือคริสต์ศาสนา¹⁰ พระวินิจฉัยบางส่วนดังที่กล่าวมานี้จะมีอิทธิพลต่อแนวคิดของผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารี

⁷George B. McFarland, ed. The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928 (Bangkok: Bangkok Times Press, 1928).

⁸ยอร์ช ฮอส. เฟลตัส, ซามูเอล เรโนลด์ส เฮาซ์ ในสยาม, แปลโดย เจ.เอ.เอเกิน และคาด ประทีปเสน (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บุญเรือง, 1928).

⁹H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab "The Introduction of Western Culture in Siam," pp. 94-97.

¹⁰Ibid., p. 99.

โปรเตสแตนต์ในสังคมไทยระยะหลังต่อมา ทั้งในด้านเนื้อหา การกำหนดขอบเขตเวลาในการศึกษา และการยอมรับคำจำกัดความหรือข้อเสนอซึ่งเป็นพระวินิจฉัยของพระองค์ทุกประเด็น* อีกทั้งยังมีงานวิจัยต่อมาที่ยังคงแนวคิดเดิม โดยไม่มีคำอธิบายและวิเคราะห์เพิ่มเติมมากนัก ในส่วนหนึ่งจึงเปรียบเสมือนเป็นสูตรสำเร็จทางวิชาการที่ไม่มีข้อสงสัยใด ๆ อีก

นอกจากพระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยาภาพ ซึ่งเป็นการพิจารณาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่ดีเป็นงานศึกษาเริ่มแรกแล้ว ยังมีพระนิพนธ์ของพระองค์ที่ดีเป็นงานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือพระนิพนธ์คำนำในหนังสือ Historical Sketch of Protestant Missions... ซึ่งพระประสงค์ในพระนิพนธ์คือ เป็นการเขียนเรื่องการปฏิบัติงานของมิชชันนารี โดยพิจารณาจากโลกทัศน์ของคนไทย¹¹ และนับเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ลักษณะการปฏิบัติงานของมิชชันนารีเป็นครั้งแรกโดยนักปราชญ์ผู้ทรงคุณวุฒิของไทยที่มีคุณประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมาก โดยเฉพาะการศึกษาทัศนคติของผู้นำไทยผู้มีประสบการณ์โดยตรงกับมิชชันนารี**

พระนิพนธ์ส่วนนี้เป็นการพิจารณาบทบาทและการเคลื่อนไหวของมิชชันนารีที่เป็นการวิจารณ์ทั้งในส่วนดีของการปฏิบัติงานของมิชชันนารีและส่วนดีในการนำวิทยาการตะวันตกอันมีคุณประโยชน์เข้าสู่สังคมไทย อีกทั้งยังมีพระวินิจฉัยบางส่วนที่พระองค์ได้นับถึงความสำคัญของมิชชันนารีว่า "...การประดิษฐาณงานของมิชชันนารีครั้งแรกในสยาม ประจวบเวลากับการเริ่มต้นการ

*งานวิจัยสำคัญที่คงเนื้อหาและเวลาตามแนวพระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยาภาพ อย่างชัดเจน คืองานวิจัยของ สุพรรณิ กาญจนบุรีติ เรื่อง "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์." (2507). ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงหลังต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹¹H.R.H. Prince Damrong Rajanubhab, "Introductory Chapter," p. 2

**ในสมัยปลายรัชกาลที่ 4 เจ้าพระยาทิพากรวงษ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ได้แต่งหนังสือ "แสดงกิจจานุกิจ" (พ.ศ.2408) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการโต้แย้งคำสอนคริสต์ศาสนาของมิชชันนารี แต่งงานชิ้นนี้ไม่ใช่การวิพากษ์วิจารณ์งานของมิชชันนารีโดยตรง นอกจากจะเป็นการแสดงถึงทัศนคติของผู้นำปัญญาชนไทยร่วมสมัยที่มีต่อคำสอนของมิชชันนารี ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาตำราจรรยาภาพทรงอ้างถึงงานเขียนนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อวิพากษ์วิจารณ์มิชชันนารีของพระองค์ด้วย

เปลี่ยนแปลงในประเทศนี้ในด้านวิถีใบบายของรัฐบาล...สยามจะต้องเผชิญกับการคุกคามจากชาติตะวันตกแทบทุกทิศทาง..."¹² ซึ่งจากการนำเสนอของพระองค์นั้น แม้ว่ามิชชันนารีจะไม่ใช่ว่าปัจจัยที่ตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในสมัยนี้ทั้งหมด แต่อย่างน้อยก็เป็นปัจจัยส่วนหนึ่งที่เป็นช่องทางสำหรับการเลือกรับและเรียนรู้อย่างเท่าทันวิทยาการตะวันตก รวมทั้งการเข้าใจถึงสถานการณ์การเคลื่อนไหวด้านต่างประเทศที่เกิดขึ้นในยุคร่วมสมัย

ความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีจากการนำเสนอครั้งแรก ๆ ดังที่กล่าวมานี้ มีประเด็นหลักอยู่ที่ความสามารถและการมองเห็นไกลของชนชั้นผู้ปกครองบางกลุ่มที่รู้จักประนีประนอมกับมหาอำนาจตะวันตก โดยยอมรับการเปลี่ยนแปลงและรับวิทยาการใหม่เพื่อตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงและอำนาจบีบบังคับของชาติมหาอำนาจตะวันตกในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมิชชันนารีจะมีบทบาทสำคัญในช่วงนี้คือเป็นล่ามหรือแปลเอกสารของราชสำนักและเป็นผู้แทนทางการทูตจากชาติตะวันตก

ในปี พ.ศ.2471 มีงานรวบรวมประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย ซึ่งในแง่หนึ่งได้กลายเป็นแหล่งข้อมูลทางวิชาการที่สำคัญคือหนังสือ *Historical Sketch of Protestant Missions in Siam, 1828-1928*. สารของหนังสือเล่มนี้เป็นงานรวบรวมที่มีรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติการก่อตั้ง การดำเนินงาน และการเผยแพร่ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในเมืองไทยในรอบหนึ่งร้อยปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2371-2471) โดยแยกศึกษา "ศูนย์มิชชัน" (Mission Station) ต่าง ๆ และการปฏิบัติงานเฉพาะด้าน เช่น ด้านการแพทย์ การศึกษา และประวัติผู้นำคริสเตียนไทย เป็นต้น ถึงแม้ว่าจะมีข้อกล่าวอ้างถึงผลกระทบที่มีต่อสังคมไทยจากการปฏิบัติงานของมิชชันนารีอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่ยังคงสนใจเพียงรายละเอียดมากกว่าการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง ดังนั้น หนังสือเล่มนี้จึงเป็นเพียงการรวบรวมเรื่องราวของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์ศาสนาในเมืองไทยครบศตวรรษที่ค่อนข้างครบถ้วนเป็นครั้งแรก และพิมพ์ขึ้นเนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวาระดังกล่าวนี้¹³ นับได้ว่าเป็นงานรวบรวมที่มีคุณค่า

¹²H. R. H. Prince Damrong Rajanubhab, "Introductory Chapter," p. 7.

¹³George B. McFarland, ed. *The Historical Sketch of Protestant Missions in Siam 1828-1928* (Bangkok: Bangkok Times Press, 1928) p. xiii-xviii.

ไม่น้อย ซึ่งในปัจจุบันยังไม่มียานรวบรวมนี่เป็นสาระเดียวกันนี้เทียบเท่าได้

นอกจากงานศึกษาดังกล่าวแล้ว ฝ่ายองค์กรมิชชันนารีได้จัดแปลหนังสือที่สำคัญเล่มหนึ่งคือ "ซามูเอล เรโนลด์ส เฮาส์ ในสยาม" จากหนังสือ Samuel Reynolds House of Siam ของ George Haws Feltus สาระนั้นคือหนังสือดังกล่าวนี้เป็นข้อเขียนเกี่ยวกับชีวิตของ Dr. Samuel Reynolds House (คนไทยเรียกว่า "หมอมหา") มิชชันนารีโปรเตสแตนต์คนสำคัญคนหนึ่ง ในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 นับเป็นงานศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์เฉพาะบุคคลในสังคมไทยเล่มแรกที่แพร่หลายและใช้อ้างอิงในทางวิชาการอย่างกว้างขวาง ถึงแม้ว่าการศึกษาค้นคว้าจะเป็นลักษณะชีวประวัติ ซึ่งผู้ศึกษามีวัตถุประสงค์ว่า "...จะแสดงเรื่องพงศาวดารซึ่งเป็นประโยชน์ให้ปรากฏแจ้ง...จะกล่าวเรื่องกล่าหาเหตุซึ่งพวกเหล่านี้ ผู้นับถือพระเจ้าได้กระทำไปแล้ว จะได้เป็นที่เตือนสติคนอื่น..."¹⁴ แต่ก็ถือว่าเป็นงานเรียบเรียงที่มีคุณค่าไม่น้อย เนื่องจากมีการใช้เอกสารที่ยังไม่เป็นที่รู้จักของผู้ทรงคุณความรู้ของไทยมาศึกษาเผยแพร่ และจากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมา มักจะใช้อ้างอิงข้อมูลและแนวคิดจากหนังสือเล่มนี้อยู่เสมอ

จากรายละเอียดที่แสดงมานี้ อาจถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นศึกษาและเสนอความรู้เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย แต่คงต้องยอมรับว่าวิธีการศึกษานั้นมีข้อจำกัดในด้านวิธีคิดและการนำเสนอทางประวัติศาสตร์ยุคร่วมสมัย ซึ่งความสนใจในยุคสมัยดังกล่าวเป็นช่วงของการตื่นตัวของมนุษยใจประวัติศาสตร์ ซึ่งโดยส่วนใหญ่จำกัดอยู่ในแวดวงของราชสำนักและพวกขุนนางที่ให้ความสำคัญด้านเอกสารอย่างมาก โดยมีความกระตือรือร้นที่จะเสาะแสวงหาเอกสารประวัติศาสตร์จากแหล่งต่าง ๆ¹⁵ การแปลเอกสารบางส่วนของมิชชันนารีและพิมพ์แจกเนื่องในงานศพ คงมาจากกระแสดังกล่าวนี้ หรือแม้แต่การเก็บรวบรวมเรื่องราวของมิชชันนารีโดยองค์กรของมิชชันนารีเองก็มีวัตถุประสงค์เฉพาะ สิ่งที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันจึงเป็นข้อมูลและแนวคิดที่มองถึงบทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยเพียงด้านเดียว ซึ่งยังคงมีอิทธิพลต่อการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยหลังต่อมา นั่นคือการให้ความสำคัญของมิชชันนารีในฐานะเป็นปัจจัยที่สร้างคุณประโยชน์ในสังคมไทยเป็นประเด็นสำคัญ ใน

14 เฟลด์ส, "คำนำ," ใน ซามูเอล เรโนลด์ส เฮาส์..., หน้า คำนำ.

15 ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519) หน้า 5-6.

ขณะที่การวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อสังคมไทยในแง่มุมมองอย่างรอบด้านยังไม่ได้รับการศึกษอย่างจริงจังจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยภายหลังปี พ.ศ.2471-2530

นับตั้งแต่เอกสารของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ได้รับความสนใจจากกรรมการพระหอสุมุดวชิรญาณจัดแปลขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เมื่อปี พ.ศ.2468 ซึ่งได้รับการจัดเข้าอยู่ในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ 31 (ต่อมามีการแปลเพิ่มเติมในภาคที่ 33) และมีการแพร่หลายด้านข้อมูลซึ่งปรากฏในรูปของการตีพิมพ์เพื่อแจกจ่าย แต่การศึกษาทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยก็ยังไม่มีการศึกษาที่ก้าวหน้ากว่าเดิมัก ไม่ปรากฏงานศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีนับตั้งแต่ภายหลังปี พ.ศ.2471 เป็นต้นมา จนกระทั่งปี พ.ศ.2494 จึงปรากฏงานเขียนเชิงชีวประวัติของมิชชันนารีโดยคนไทยเล่มหนึ่งคือเรื่อง "หมอบลัดเลกับกรุงสยาม" โดย "นายหนทวย" ซึ่งเป็นงานเรียบเรียงจากหลักฐานชั้นต้นที่พิมพ์เผยแพร่มาแล้ว เช่นประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 ประชุมพงศาวดารภาคที่ 33 หนังสือพิมพ์บางกอกเรคอร์ดเดอร์ หนังสือพิมพ์สยามเรโปลิตอรี และ The Historical Sketch of Protestant Mission in Siam, 1828-1928¹⁶ การศึกษาในที่นี้จึงกำหนดได้ว่าการเริ่มงานศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยครั้งแรกภายหลังปี พ.ศ.2471 ที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน สามารถแยกได้สองช่วงคือช่วงแรกระหว่าง พ.ศ.2494-2504 และช่วงที่สองระหว่าง พ.ศ.2504-2530

นอกจากการตีพิมพ์แจกจ่ายในงานศพแล้ว ช่วงเวลาเดียวกันนี้มีการแพร่หลายข้อมูลนี้โดยผ่านวารสารขององค์กรมิชชันนารีจัดทำเป็นฉบับรายเดือน นับตั้งแต่ปี ค.ศ.1932 เป็นต้นมา กล่าวคือมีการตีพิมพ์เรื่อง "ตำนานมิชชันนารีฝ่ายโปรเตสแตนต์แห่งประเทศไทยตั้งแต่ตีคดีบารพ์" ใน ข่าวคริสตจักร 4 (ตุลาคม 1932) และตีพิมพ์ต่อมาจนถึงฉบับประจำเดือนมีนาคม ค.ศ.1934 เข้าใจว่าเป็นการแปลมาจากเอกสารชุดเดียวกันกับ "จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันมาประเทศไทย" แต่มีสำนวนการแปลและเขียนต่างกัน

¹⁶ ศิลป์ชัย ชาญเฉลิม (นายหนทวย), หมอบลัดเลกับกรุงสยาม, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2497) หน้า ค.

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในงานศึกษาประวัติศาสตร์ไทยระหว่าง พ.ศ.2494-2504

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ.2494-2504 ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาประกอบการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ในหัวเรื่องที่เกี่ยวข้องกันและงานศึกษาบทบาทเฉพาะบุคคล โดยเฉพาะนายแพทย์บรัดเลย์เช่น "หมอปัสเตอร์กับกรุงเทพฯ" และ "หมอบรัดเลย์และมิชชันนารีอเมริกัน"¹⁷ รวมทั้งงานศึกษาของนักวิชาการไทยและต่างประเทศ

งานศึกษาเรื่อง "หมอปัสเตอร์กับกรุงเทพฯ" เป็นงานศึกษาที่ยังไม่ไขการศึกษาประวัติศาสตร์โดยตรง สารและการนำเสนอจะเป็นหนังสือสำหรับการอ่านเพื่อความรู้และบันเทิงคดีโดยทั่วไปในยุคสมัยที่กำลังมีความนิยมศึกษาชีวประวัติส่วนบุคคลโดยนักประวัติศาสตร์สมัครเล่น (popular historian) และในช่วงเดียวกันนี้ปรากฏบทความที่น่าสนใจจากนักประวัติศาสตร์อาชีพ เรื่อง "หมอบรัดเลย์และมิชชันนารีอเมริกัน" โดยอาจารย์ขจร สุขพานิช (สถานภาพขณะนั้น) บทความนี้ได้เน้นบทบาทอันโดดเด่นของนายแพทย์แดน บีช บรัดเลย์ ในฐานะเป็นผู้นำคุณประโยชน์ให้แก่เมืองไทยมากที่สุด ในบรรดาพวกมิชชันนารีสมัยนั้น และถือได้ว่าเป็นบทความทางวิชาการที่ยอมรับบทบาทของมิชชันนารีในการสร้างคุณประโยชน์ต่อสังคมไทยอย่างสูง แม้ว่าผู้เขียนยังคงใช้ข้อมูลที่รู้จักโดยทั่วไปในขณะนั้น แต่ในบางส่วนจะพบว่าได้มีความพยายามใช้ข้อมูลใหม่ยืนยันข้อความที่ยกมาอ้างอิง เช่นการใช้เอกสารบันทึกรายวันของแคสเวล (Diary of Dr. Caswell)¹⁸ ที่ผู้เขียนมีโอกาสคัดลอกมาจากห้องสมุด Nelson Hays (กรุงเทพฯ) เป็นต้น

แนวความคิดสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยจากบทความแรกที่ศึกษาโดยนักประวัติศาสตร์อาชีพ จะเห็นได้ว่ายังคงสืบทอดแนวคิดเช่นเดียวกับพระปาฐกถาของสมเด็จพระยาเจ้าบรมราชานุภาพ กล่าวคือมิชชันนารีเป็นผู้กระทำคุณประโยชน์ให้กับสังคมไทยในยุคสมัยที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสภาพแวดล้อมทางการเมืองระหว่างประเทศรอบด้าน

¹⁷เป็นงานศึกษาจากนักประวัติศาสตร์อาชีพ ตีพิมพ์ครั้งแรกใน "ชุมนุมจุฬา" พ.ศ.2495 อ้างจาก ขจร สุขพานิช, ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แสงรุ่งการพิมพ์, 2524), หน้า 83.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 76. เอกสารชุดนี้เข้าใจว่าเป็นเอกสารที่รวบรวมโดย George Hays Feltus, Private Journal of Rev. Jesse Caswell (New York : 1931).

"...จนเป็นที่กล่าวได้ว่าประเทศไทยยอมรับการเจริญทางพระราชไมตรีและสนธิสัญญาการค้าขายกับมหาอำนาจฝ่ายตะวันตก โดยมีพวกมิชชันนารีเป็นผู้กรุยทางและเตรียมจิตใจให้..."¹⁹ ลักษณะการเขียนและการใช้ข้อมูลของบทความนี้จะพบว่าเรียงลำดับเหตุการณ์เช่นเดียวกับ 'จดหมายเหตุเรื่องมิชชันนารีอเมริกันเข้ามาประเทศสยาม' และคล้ายกับการเล่าตามพงศาวดาร เพียงแต่ให้ความสำคัญกับชีวิตของบรรดลัทธิเป็นแกนนำของเรื่องและให้ข้อสังเกตหรือเพิ่มเกร็ดข้อมูลบางตอนเพื่อให้เข้าใจถึงชีวิตของหมอบรัดเลย์ในเมืองไทยมากขึ้น

สำหรับการนำเสนอในครั้งนี้มีบางประเด็นที่สำคัญซึ่งไม่ได้มีการวิเคราะห์อย่างจริงจัง เช่น การเกิดคดีฟ้องร้องหมิ่นประมาทระหว่างบรรดลัทธิกับม.โอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศสที่ผู้เขียนถือว่า "...เป็นคดีที่ครึกโครมที่สุดในสมัยนั้น..."²⁰ โดยผู้เขียนได้เสนอข้อมูลของบรรดลัทธิจากบันทึกและบทความในหนังสือพิมพ์บางกอกกรีตเตอร์เดย์ ซึ่งเป็นข้อมูลของบรรดลัทธิเพียงฝ่ายเดียว เนื่องด้วยข้อมูลชั้นต้นของมิชชันนารีที่ใช้มีอยู่จำกัดและแนวคิดที่น่าเสนอยังไม่อาจให้ภาพรวมของมิชชันนารีตามหัวข้อที่ตั้งไว้การศึกษาในครั้งนี้น่าจะมีข้อบกพร่องอยู่มาก และหากพิจารณาเนื้อหาของบทความทั้งหมดจะพบว่า พ้องกับหนังสือ "หมอบรัดเลย์กับกรุงเทพฯ" ที่ตีพิมพ์ก่อนหน้านี้ไม่นานนัก ดังนั้นจึงเท่ากับว่ายังไม่มีการเสนอสิ่งใหม่ทางด้านการศึกษาที่แตกต่างออกไปจากงานศึกษาที่มีอยู่แล้ว นอกจากการเพิ่มเติมข้อมูลบางส่วนเพื่อความสมบูรณ์ของเรื่องที่ขาดหายไป ทั้งนี้คงจะเป็นลักษณะเฉพาะด้านแนวคิดทางประวัติศาสตร์ของผู้เขียน ดังที่มีผู้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ผู้เขียนจะให้ความสำคัญแก่การตรวจสอบหลักฐานหรือรายละเอียดต่าง ๆ ทั้งยังเห็นว่าผู้นำเป็นตัวละครที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ และการอธิบายประเด็นเล็ก ๆ หรือการให้รายละเอียดของเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือเพียงการค้นพบหลักฐานใหม่สักชิ้นหนึ่ง "...ก็เป็นการสร้างสรรค์ในทางประวัติศาสตร์ที่น่าพึงพอใจแล้ว..."²¹

ความสนใจในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย ที่
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁹ขจร สุขพานิช, ข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยบางกอก, หน้า 69.

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 78-79.

²¹สายชล วรรณรัตน์, "วิจารณ์เรื่องข้อมูลประวัติศาสตร์ : สมัยอยุธยา," วารสารธรรมศาสตร์

เป็นวิชาการในบริบททางประวัติศาสตร์ไทยปรากฏครั้งแรกในงานวิจัยของวิมล บัวสุวรรณ นั่นคือ วิทยานิพนธ์เรื่อง "ประเทศไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าตามระบอบอารยะประเทศในสมัยใด"²²(2497) จากการวิจัยเสนอว่า ประเทศไทยได้เปลี่ยนโฉมหน้าตามแบบอารยประเทศในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษามูลเหตุที่ชักจูงให้พระองค์ทรงมีความคิดก้าวหน้า ซึ่งได้พบและเสนอว่า มูลเหตุสำคัญประการหนึ่งคือการที่พระองค์ทรงศึกษาภาษาและ วิทยาการตะวันตกจากมิชชันนารี อันเป็นการพึ่งพาสปรีชโยชน์ซึ่งกันและกันตามสภาพแวดล้อมทาง สังคมขณะนั้น²³ แม้ว่างานวิจัยจะเน้นการเปลี่ยนแปลงแบบตะวันตกในด้านต่าง ๆ และยังมีการใช้ข้อมูลของมิชชันนารีค่อนข้างจำกัดเนื่องจากผู้วิจัยมี "ข้อมูล" ของมิชชันนารีเท่าที่แพร่หลายอยู่ขณะนั้น แต่อย่างน้อยก็แสดงถึงการเสนอปัจจัยจากภายนอกที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมใน ประวัติศาสตร์ไทย และเป็นการเสนอบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยในงานศึกษา ทางวิชาการอย่างแท้จริง

มีงานวิจัยปรากฏในช่วงเดียวกันนี้เป็นการศึกษาของนักวิชาการอเมริกันคือวิทยานิพนธ์ที่ เสนอรับปริญญาเอกเรื่อง "The History of Siam during the Reign of Rama III, 1842-1851"²⁴ (2497) ของ Walter F. Vella ซึ่งเป็นแนวคิดในการศึกษาเรื่องต่อมาคือ The Impact of the West on Government in Thailand (2498)²⁵ ซึ่งเป็นการศึกษาถึงผล

²²วิมล บัวสุวรรณ, "ประเทศไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าตามระบอบอารยะประเทศใน สมัยใด," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2496-7).

²³เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

²⁴Niel, "In Memoriam Walter Francis Vella," in Anuson Walter Vella ed. Ronald D. Renard (Honolulu : University of Hawai, 1986), p. 11. งานศึกษาชิ้นนี้ต่อมาจัดทำเป็นหนังสือในชื่อเรื่อง "Siam under Rama III 1824-1851" (2500) และมีการแปลเป็นภาษาไทยในเรื่อง "แผ่นดินพระนั่งเกล้า" (2514)

²⁵Walter F. Vella, The Impact of the West on Government in Thailand (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1955).

กระทบของระบบและแนวความคิดแบบตะวันตกที่มีต่อประเทศไทยที่ให้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเล่ม
หนึ่ง²⁶และถือเป็นงานวิจัยแม่แบบที่มีอิทธิพลต่อแนวความคิดในงานวิจัยระยะหลังต่อมาไม่น้อย²⁷
สาระที่เสนอในงานทั้งสองส่วน ถึงแม้ว่าจะเน้นอิทธิพลด้านการหลุดจากตะวันตกเป็นปัจจัยบีบคั้นให้
ชนชั้นผู้ปกครอง "หัวก้าวหน้า" ของไทยมองเห็นความจำเป็นที่ต้องปรับเปลี่ยนและยอมรับวิทยาการ
ตะวันตก²⁸ แต่ในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นนั้น ผู้เขียนให้ความสำคัญแก่บทบาทของ
มิชชันนารีอยู่บ้าง โดยเฉพาะการบังเกิดผลทางอ้อมในการปฏิรูปพุทธศาสนา²⁹ อย่างไรก็ดี การเสนอ
บทบาทของมิชชันนารีในงานศึกษาของเวลา ยังมีน้ำหนักน้อยเมื่อเทียบกับอิทธิพลของตะวันตกจาก
ส่วนอื่น ๆ เช่นการยินยอมต่อข้อเสนอของชาติตะวันตกในรัชกาลที่ 4 ซึ่ง เวลา ยอมรับว่า "...การ
เปลี่ยนแปลงที่มีขึ้นใน พ.ศ.2398 ก็เนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทรงรู้จักคุ้น
เคยกับพวกฝรั่งมากกว่าสมเด็จพระเชษฐาธิราชและได้ทรงใช้พระวิจารณ์อย่างหยั่งถึงอันตรายที่จะบัง
เกิดขึ้นจากอิทธิพลของพวกฝรั่ง..."³⁰ การที่รัชกาลที่ 4 "ทรงรู้จักคุ้นเคยกับพวกฝรั่ง" นั้น เวลา คงจะ
หมายถึงชาวตะวันตกที่ราชสำนักได้จ้างทำงานราชการในสมัยนี้ มีจำนวน 84 คน ซึ่งในจำนวนนี้รวม
มิชชันนารีอยู่ด้วย³¹(เป็นครูสอนภาษาอังกฤษแต่สอนได้ไม่นานก็ยุติไป)

ในปี พ.ศ.2501 มีการตีพิมพ์หนังสือ History of Protestant Work in

²⁶Niel, "In Memoriam Walter Francis Vella," p. 11.

²⁷ดูที่ พรเพ็ญ ชันตระกูล, "แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย,"
หน้า 191-193.

²⁸วอลเตอร์ เอฟ.เวลา, แผ่นดินพระนั่งเกล้า, แปลโดย พันเอกนิจ ทองโสภิต,
พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2523) หน้า 213-262.

²⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

³⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 262.

³¹Vella, The Impact of the West..., p.334.

Thailand, 1828-1958 โดย ดร.เคนเนธ อี. แวลส์ งานนี้คงเป็นที่รู้จักของผู้นิยมศึกษาเรื่องราวของมิชชันนารีมากกว่างานรวบรวมครั้งแรกขององค์กรมิชชันนารี (2471) เนื่องจากได้รับการแปลเป็นภาษาไทยชื่อ "ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย"³² สำหรับแนวการศึกษายังคงเป็นการรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับการเผยแพร่คริสต์ศาสนิกายโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย โดยเน้นการจัดตั้ง "สภาคริสตจักรในประเทศไทย" (พ.ศ.2477) ซึ่งเป็นองค์กรทางศาสนาที่รับผิดชอบงานแทนมิชชันนารีที่ได้สร้างงานด้านต่าง ๆ ไว้แล้ว การศึกษาจึงเป็นเพียงสืบย้อนถึง "มรดก" ที่มิชชันนารีได้สร้างไว้และให้มีการรำลึกถึงความพยายามของมิชชันนารีที่ผ่านมามากกว่าจะศึกษาวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมไทยอย่างแท้จริง การนำเสนอจึงยังคงรูปแบบของข้อมูลฝ่ายมิชชันนารีมากกว่าการเสนอประเด็นทางการศึกษาประวัติศาสตร์ที่แตกต่างออกไป

การให้ความสำคัญกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยในงานวิจัยที่คาบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ยังปรากฏอยู่เสมอ เช่น เอ.บี.กริสวอลด์ "King Mongkut in Perspective" (2500) อ้างถึงรัชกาลที่ 4 ว่าทรงได้รับอิทธิพลแนวความคิดตะวันตกจากพระสหายซึ่งเป็นมิชชันนารี³³ งานของแอบบอท โลว์ มอฟเฟต เรื่อง *Mongkut the King of Siam* (2504)³⁴ ซึ่งกล่าวถึงการทรงเรียนรู้วิทยาการตะวันตกจากมิชชันนารีของเจ้าฟ้ามงกุฎ ทำให้พระองค์ทรงเป็นที่ยอมรับของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ โดยได้อัญเชิญพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์ต่อจากรัชกาลที่ 3³⁵ นอกจากการรับวิทยาการตะวันตกของชนชั้นนำในช่วงแรกแล้ว มอฟเฟต ยังได้เสนอ

³²เคนเนธ อี.แวลส์, ประวัติศาสตร์โปรเตสแตนต์ในประเทศไทย 1828-1958 (กรุงเทพมหานคร : สภาคริสตจักรในประเทศไทย, 1958).

*ความตั้งใจของผู้เขียนประการหนึ่งคือต้องการศึกษาประวัติศาสตร์ของ คริสต์ศาสนาโปรเตสแตนต์ในประเทศไทยภายหลังปี พ.ศ.2471-2501 โดยยึดถืองานศึกษาของ ดร.ยอร์จ บี. แมคฟาร์แลนด์ เป็นหลัก (เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.)

³³A.B.Griswold "King Mongkut in Perspective" Journal of Siam Society 40 (April, 1957) : 15-16.

³⁴Abbot Low Moffat, Mongkut the King of Siam (Ithaca, New York : Cornell University Press, 1961).

³⁵Ibid., p.19-22.

ภาพทางประวัติศาสตร์ด้านการเผชิญหน้าของความคิดทางศาสนาระหว่างมิชชันนารีกับรัชกาลที่ 4 เป็นการโต้แย้งทั้งในด้านคำสอนและพฤติกรรมที่แสดงออกต่อกัน ไว้หนึ่งบท³⁶ การโต้แย้งที่มีต่อกันได้แก่การดกเถียงทางความคิดปรากฏในหนังสือพิมพ์บางกอกริคอร์ดเดอร์ การทรงระงับไม่ให้พวกภรรยา มิชชันนารีเข้าไปสอนหนังสือแก่นางสนมกำนัลฝ่ายใน เนื่องจากมีข้อขัดแย้งทางความคิดเรื่องการทรง มิพระราชยามากกว่า 1 องค์ (โดยพวกมิชชันนารีถือว่าเป็นบาป) หรือเกรงว่ามิชชันนารีจะชักนำเหล่า นางสนมกำนัลในไปเป็นคริสเตียน เป็นต้น และหากพิจารณาถึงแนวความคิดของมอฟเฟตต์ในส่วนนี้ นับเป็นการวิพากษ์บทบาทของมิชชันนารีถึงความล้มเหลวในการสอดแทรก "อุดมการณ์" ของตนลงสู่ สังคมไทยโดยวิธีการต่าง ๆ และมอฟเฟตต์ค่อนข้างจะชื่นชมกับแนวคิดและพระปรีชาสามารถของ รัชกาลที่ 4 ในการโต้ตอบหรือโต้แย้งข้อโจมตีจากฝ่ายมิชชันนารีอยู่ไม่น้อย

จะเห็นได้ว่าการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย ระหว่าง พ.ศ.2494-2504 ได้ให้ความสนใจต่อบทบาทของมิชชันนารีเป็นส่วนบุคคลและมุ่งความสนใจ เฉพาะประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 ซึ่งแนวทางการศึกษาดังกล่าวนี้ ยังเป็นประเด็นที่ ยังคงได้รับความสนใจการศึกษาต่อมาอีกหลายวาระ (จะกล่าวต่อไป) และยังคงเป็นความพยายามที่จะ ศึกษาประวัติศาสตร์ของช่วงนี้ให้กระจ่างชัด

มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในงานศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ.2404-2530

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ไม่มีงานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทหรือการเคลื่อนไหวของ มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยที่เด่นชัดอีก จนถึงปี พ.ศ.2507 จึงเริ่มมีการศึกษาที่เป็นหัวเรื่อง เฉพาะทั้งในรูปของวิทยานิพนธ์และงานเขียนทั่วไปมากขึ้น โดยจำแนกงานเหล่านี้อย่างกว้าง ๆ เป็น สองส่วนคือผลงานวิจัยโดยนักวิชาการไทยกับผลงานวิจัยของนักวิชาการตะวันตก โดยจะพิจารณาถึง ความสนใจและการนำเสนอที่มาจากนักวิชาการซึ่งมีความแตกต่างด้าน โลกทัศน์และวัฒนธรรมเพื่อ วิเคราะห์ภาพรวมเกี่ยวกับสถานภาพของการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย อย่างละเอียดยิ่งขึ้นต่อไป

³⁶Ibid., p.154-168.

งานวิจัยโดยนักวิชาการไทย

ในปี พ.ศ.2505 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดตั้งบัณฑิตวิทยาลัยอย่างเป็นทางการขึ้น³⁷ นับเป็นการยกระดับการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในสถาบันอุดมศึกษา และมีงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทชุดแรกที่มีผู้สนใจศึกษาบทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยเป็นหัวข้อเฉพาะด้วย นั่นคือ การศึกษาของสุพรรณิ กาญจนันชฐิติ เรื่อง "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์"³⁸(2507) อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลงานการวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโดยตรงโดยนักวิชาการไทยเล่มแรก ความสนใจของสุพรรณิในงานวิจัยดังกล่าวอยู่ในกระแสของแนวคิดทางวิชาการเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยไปสู่ความทันสมัย(Modernization) โดยเน้นถึงปัจจัยภายนอกคือมิชชันนารีซึ่งเข้ามามีบทบาทในสังคมไทยขณะที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป้าหมายสำคัญของการศึกษาคือ "มุ่งศึกษาหารายละเอียดของบทบาทของมิชชันนารีในแง่ที่เป็นผลหรือมีส่วนทำให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือความคลี่คลายใหม่ ๆ อันเป็นหนทางนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว"³⁹

หากพิจารณาจุดประสงค์ในการศึกษาครั้งนี้จะพบว่า สุพรรณิ ได้ให้ความสนใจที่จะรวบรวมเรื่องราวของมิชชันนารีทั้งคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ซึ่งยังไม่มีผู้ใดกระทำมาก่อน โดยมุ่งความสนใจเฉพาะบทบาทที่มีผลสะท้อนต่อความคลี่คลายใหม่ ๆ ของประเทศชาติและหลีกเลี่ยงบทบาทอื่น ๆ ที่ไม่เป็นผลต่อส่วนได้ส่วนเสียของประเทศ และ "เพื่อชี้ให้เห็นถึงจุดเด่นแห่งรัฐชาตินโยบาย [วิธีการปกครองบ้านเมือง] ทางศาสนาขององค์ประมุขแห่งชาติ ซึ่งเป็นที่น่านับถือจรรยาแก่ชาวต่างประเทศโดย

³⁷ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, บทคัดย่อ วิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์ พ.ศ.2488-2527, จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์รอง ศยามานนท์ (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, 2527) หน้า (15).

³⁸สุพรรณิ กาญจนันชฐิติ, "บทบาทของมิชชันนารีในประเทศไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2507).

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า ค.

ทั่ว ๆ ไป⁴⁰ จะโดยอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมทางสังคมหรือการศึกษาในยุคร่วมสมัยลักษณะใดก็ตาม แนวความคิดในการศึกษาดังกล่าวนี้นี้มีความรู้สึกชาตินิยมแฝงอยู่ไม่น้อย

การนำเสนออย่างที่ปรากฏในสาระทั้งหมดค่อนข้างจะคล้ายคลึงกับพระปาฐกถาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (2468) ทั้งในด้านเนื้อหาและมิติเวลา เพียงแต่เป็นการเพิ่มเติมรายละเอียดของข้อมูลและการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์มากยิ่งขึ้น ดังนั้นข้อมูลที่นำเสนอจึงโยงไปถึงการเข้ามาของบาทหลวงคาทอลิกในสมัยอยุธยาและมิชชันนารีโปรเตสแตนต์สมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งได้ให้ความสำคัญต่อการเปิดเผยเรื่องราวของมิชชันนารีกับราชสำนักในยุคสมัยดังกล่าวอยู่มาก ส่วนหนึ่งจึงเป็นการสืบหาความต่อเนื่อง (continuity) ของเรื่องที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของ "มิชชันนารี" ในประวัติศาสตร์ไทย แต่ก็ยังคงค่อนข้างตัดขาดออกจากกระแสความคิดทางสังคมร่วมสมัยของแต่ละยุคหรือแนวความคิดของมิชชันนารีของแต่ละนิกายด้วย

ผลการศึกษาของสุพรรณดี จะมุ่งประเด็นเฉพาะการศึกษาในด้านที่เป็นผลดีของฝ่ายมิชชันนารีเท่านั้น ดังจะพบในข้อสรุปแรก ๆ ในการนำเสนอว่า ตั้งแต่รัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 9 มิชชันนารีอเมริกันเข้ามาเป็นจำนวนมากที่สุดไม่น้อยกว่า 286 คนขึ้นไป แต่ไม่มีหลักฐานหรือปรากฏพฤติกรรมอันใดที่จะเป็นเครื่องยืนยันว่าพวกมิชชันนารีอเมริกันมีวัตถุประสงค์และการดำเนินงานอื่น ๆ ที่หวังผลนอกเหนือไปจากผลทางศาสนา วิธีการเผยแพร่ศาสนาไม่เกิดผลเสียหายแต่อย่างใด... ตรงกันข้ามบทบาทของมิชชันนารีกลับให้ผลดีทั้งทางตรงและทางอ้อมในด้านต่าง ๆ อเนกประการ...⁴¹ การยืนยันถึงแนวโน้มเช่นนี้ยังปรากฏในการนำเสนอที่เป็นบทความเมื่อปี พ.ศ.2519⁴² ซึ่งยังคงความคิดเดิมนี้ว่า "...ประวัติศาสตร์ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงไปสู่

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า ข.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁴²สุพรรณดี กาญจนันชฐิติ, "บทบาทของมิชชันนารีอเมริกันในประเทศไทย," ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา, หนังสือแปลชุดนวัตศิลป์ เล่มที่ 25 (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, 2519) หน้า 31-79. บทความที่นำเสนอในโอกาสคล้ายคลึงกันนี้ ดูที่ Bruce Reynolds "American Missionaries in Nineteenth Century Thailand" in Thai-American Relations : in contemporary affairs ed. Han H. Indorf (Singapore : Hoong Fatt Press, 1982), pp. 27-39.

อารยธรรมแผนใหม่ ไม่อาจจะละเลยที่จะบันทึกไว้ถึงการเข้ามาและผลงานอันมีคุณค่าที่มิชชันนารีอเมริกันเหล่านั้นทิ้งไว้ในเมืองไทย..."⁴³ การจำกัดจุดประสงค์ของการศึกษาที่ผู้วิจัยตั้งไว้ในตอนต้นจะพบว่า มีผลกระทบต่อความสมบูรณ์ทางด้านความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์อยู่มาก โดยยังคงให้ภาพบทบาทของมิชชันนารีเพียงด้านเดียวเท่านั้น

ภายหลังจากงานวิจัยของสุพรรณิแล้ว การเสนอและการวิเคราะห์บทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยเป็นหัวข้อเรื่องเฉพาะ ไม่ปรากฏขึ้นอีกในระยะใกล้เคียงกัน นอกจากการให้ความสำคัญกับเรื่องราวดังกล่าวในความพยายามศึกษาประวัติศาสตร์สังคมไทยของ ชัย เรื่องศิลป์ เรื่อง "ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษที่ 25" (2516)⁴⁴ ซึ่งเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์หนึ่งในหลาย ๆ ชิ้นที่ได้รับการยกย่องว่าผู้เขียนสามารถเขียนประวัติศาสตร์ได้ดีทั้งที่ไม่ใช่ นักประวัติศาสตร์อาชีพ⁴⁵ การนำเสนอบทบาทของมิชชันนารีในครั้งนี ส่วนหนึ่งเกิดจากโลกทัศน์ของผู้เขียนที่มีความคิดชาตินิยมแฝงอยู่และค่อนข้างชื่นชมต่ออารยธรรมตะวันตกที่เข้ามาเปลี่ยนสังคมไทยให้ "เจริญขึ้น"⁴⁶ งานเขียนดังกล่าวได้พยายามเก็บรายละเอียดด้านสังคมทุกส่วนและพิจารณาถึงพัฒนาการตามลำดับเวลาจนกระทั่งการเข้ามาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ ซึ่งผู้เขียนกำหนดเป็นนัยะว่าเป็นการสิ้นสุดสังคมไทยยุคเก่าและก้าวไปข้างหน้าตามความเจริญแบบตะวันตก⁴⁷ ถึงแม้ว่าการนำเสนอบทบาทของมิชชันนารีจะเป็นเนื้อหา

⁴³ สุพรรณิ กาญจนันฐิติ, "บทบาทของมิชชันนารีอเมริกัน...", หน้า 32.

⁴⁴ ชัย เรื่องศิลป์, ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2523) หน้า (จากสำนักพิมพ์). ต่อมาได้ขยายงานเขียนเรื่องนี้ใน ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เรื่องศิลป์, 2517).

⁴⁵ พรเพ็ญ อันตระกูล, "การเขียนประวัติศาสตร์ของชัย เรื่องศิลป์," วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2 (กันยายน, 2524) : 92.

⁴⁶ มนตรี พวงพัฒนชัย, "งานประวัติศาสตร์ของชัย เรื่องศิลป์," วารสารธรรมศาสตร์ 2 (มิถุนายน, 2524) : 121.

⁴⁷ ชัย เรื่องศิลป์, "บทที่ 12," ประวัติสังคมไทยสมัยโบราณก่อนศตวรรษ 25, หน้า 246-273. และ "บทที่ 6," ประวัติศาสตร์ไทย สมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านสังคม, หน้า 230-247.

ส่วนเล็กน้อยในหนังสือ แต่ลักษณะการเรียบเรียงเรื่องราวทั้งหมดทำให้การกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีกลายเป็นจุดเสนอที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม การศึกษาของผู้เขียนยังให้ความสนใจต่อเอกสารของมิชชันนารีหรืองานศึกษาในเรื่องดังกล่าวในยุคร่วมสมัยน้อยมาก ทำให้การนำเสนอขาดความลึกซึ้งและยังขาดน้ำหนักความเชื่อถือทางวิชาการด้วย

ระหว่างช่วงปี พ.ศ.2519-2522 ปรากฏผลงานวิจัยเชิงประวัติศาสตร์คริสตจักร (Church History) สองเรื่องคือ "การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูตของโรมันคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย" ของ สะอาด ไชยวัฒน์⁴⁸ และวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของ แม้น พงศ์อุดม เรื่อง Apologetic and Missionary Proclamation : Exemplified by American Presbyterian Missionaries to Thailand...1828-1978⁴⁹

งานเขียนเรื่องแรกเป็นการศึกษาเปรียบเทียบการปฏิบัติงานของมิชชันนารีทั้งสองนิกายโดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อประเมินความเหมาะสมในการเผยแผ่คริสต์ศาสนาไปสู่สังคมไทย และมีวัตถุประสงค์สำคัญคือแสวงหาแนวทางในการ "วิสาสะ" ระหว่างทั้งสองนิกายในประเทศไทย⁵⁰ แต่การนำเสนอในส่วนของประวัติศาสตร์ เป็นการศึกษาเชิงสำรวจและบรรยายมากกว่าการวิเคราะห์ และการกล่าวถึงมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ได้ใช้ข้อมูลจากงานเขียนของเคนเนธ อี. แวลส์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งยังมีข้อวินิจฉัยเปรียบเทียบที่ขาดข้อมูลสนับสนุน⁵¹ ซึ่งเป็นที่สังเกตว่าผู้เขียนได้บรรยายประวัติความเป็นมาของมิชชันนารีทั้งสองนิกายในประเทศไทยค่อนข้างมากแต่แทบจะไม่ใช่

⁴⁸สะอาด ไชยวัฒน์, การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูตของโรมันคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ในประเทศไทย (กรุงเทพมหานคร : สุริยบรรณ, 2519) .

⁴⁹Maen Pongudom "Apologetic and Missionary Proclamation : Exemplified by American Presbyterian Missionaries to Thailand... (1828-1978)..."

⁵⁰สะอาด ไชยวัฒน์, "คำนำ," การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูต, และ "บทที่ 7," หน้า 270-291.

⁵¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 193-226. และ "บทที่ 5," หน้า 239-255.

เป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ในตอนท้ายหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกัน และการนำเสนอยังไม่เคร่งครัดต่อวิธีวิพากษ์ทางประวัติศาสตร์มากนัก ดังนั้นการนำเสนอและเปรียบเทียบจึงมีลักษณะคลาดเคลื่อนจากข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์อยู่หลายประเด็น

ส่วนงานวิจัยของแมน เรื่อง "Apologetic and Missionary Proclamation" เป็นการใช่วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อสืบสวนบทบาทและประเมินพฤติกรรมของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยอย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นการศึกษาเปรียบเทียบสาระและวิธีการเผยแพร่คำสั่งสอนทางศาสนา โดยเฉพาะการเผยแพร่คริสต์ศาสนาออกไปสู่ชนต่างวัฒนธรรมของนักเผยแพร่สมัยเริ่มแรกในประวัติศาสตร์คริสตจักร* กับการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทย อีกทั้งยังศึกษาเทียบเคียงกับการเผยแพร่พระธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาของท่านพุทธทาสภิกขุไปสู่สังคมชาวพุทธเองด้วย ดังนั้นการศึกษารอบบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในเชิงประวัติศาสตร์จึงเน้นความสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยและแนวความคิดของมิชชันนารีซึ่งกระตุ้นหรือผลักดันให้คนเหล่านี้เข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทย และศึกษาแนวความคิดของมิชชันนารีในการวิเคราะห์สังคมไทยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของตนเองในด้านต่าง ๆ

จากการศึกษาได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติที่ผิดพลาดของมิชชันนารีที่มีต่อสภาพความเป็นอยู่และแนวความคิดของสังคมไทยมาตั้งแต่ต้น ด้วยเหตุนี้การเผยแพร่คริสต์ศาสนาจึงอยู่ในลักษณะที่แปลกแยกออกจากสังคมตลอดเวลา ทั้งยังละเลยการศึกษาคำสอนทางศาสนาพุทธที่เป็นแก่นวิถีชีวิตของคนในสังคม ถึงแม้ว่ามิชชันนารีจะใช่วิธีการเสนอความเจริญแบบตะวันตกเข้าสู่สังคมไทยเพื่อโน้มน้าวให้คนหันมานับถือคริสต์ศาสนา แต่ก็ไม่บังเกิดผลตามวัตถุประสงค์ ความสนใจของผู้รับสิ่งใหม่จากตะวันตกอยู่ในลักษณะที่ว่า "ผู้คนที่ต้องการพระพรที่เป็นอารยธรรมคริสเตียน โดยปราศจากการรับพระกิตติคุณ" หมายถึงการสนใจแต่เพียงวิทยาการและความเจริญแบบตะวันตกเท่านั้น ซึ่งผู้วิจัยสรุปความเห็นไว้ว่า "...จึงไม่ประหลาดใจเลยว่าทำไมมิชชันนารีที่ทำคุณประโยชน์ในสังคมไทย อย่างเช่น หมอบรัดเลย์ แฮ่มม โคล อาจารย์แอริส หมอแมคเคน หมอคอร์ท จึงเป็นชื่อที่คุ้นหูและเป็นที่กล่าว

*ผู้วิจัยยกกรณีศึกษาของ Justin Martyr, Clement of Alexandria, Origen ซึ่งเป็นนักเผยแพร่คริสต์ศาสนาที่มีชีวิตอยู่ในสมัยคริสตศตวรรษที่ 2-4 ทั้งสามมีบทบาทในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในกรีกและโรม โดยต่างมีวิธีการและแนวคิดในการใช้ประโยชน์จากพื้นฐานอารยธรรมของกรีกและโรมในการประยุกต์เพื่อเผยแพร่คริสต์ศาสนา

งานของคนไทยมากกว่ามิชชันนารีที่ทำงานด้านจิตวิญญาณโดยตรง..."⁵²

สาระในการนำเสนอ นับเป็นงานวิจัยที่วิพากษ์แนวความคิดของมิชชันนารีค่อนข้างละเอียด ลึกซึ้งไม่น้อย โดยใช้หลักความรู้เกี่ยวกับหลักคำสอนของคริสต์ศาสนาที่นำไปสู่ความเข้าใจถึง "แบบ" ความคิดของมิชชันนารีได้ชัดเจนกว่างานวิจัยอื่น ๆ ก่อนหน้านี้ อีกทั้งยังมีการใช้เอกสารของมิชชันนารี ที่เป็นเอกสารชั้นต้น ได้อย่างกว้างขวาง ทำให้การเสนอประเด็น ในการศึกษาแตกต่างออกไปจากงาน วิจัยที่มีอยู่ แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากงานวิจัยดังกล่าวยังมีข้อละเอียดด้านการศึกษาทางประวัติศาสตร์ อยู่บ้าง ดังนั้นการศึกษาเปรียบเทียบโดยข้ามมิติของเวลาและความแตกต่างทางวัฒนธรรมจึงไม่ได้ เสนอการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของสังคมและแนวความคิดในแต่ละส่วนอย่างละเอียดลึกซึ้งนัก⁵³ อีกทั้งการศึกษานี้จะมุ่งประเด็นเฉพาะความสำเร็จหรือล้มเหลวของมิชชันนารี จึงเป็นการเสนอแนว วิเคราะห์พฤติกรรมของมิชชันนารีมากกว่าส่วนอื่น ๆ เพื่อตอบสนองทางวิชาการด้านศาสนศาสตร์ (Theology) ซึ่งมีการอบความสนใจในการศึกษาโดยเฉพาะสาขาวิชา อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการศึกษา เรื่องนี้เป็นการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับมิชชันนารีประเด็นใหม่ ๆ หลายด้าน แต่งานวิจัยชิ้นนี้ยังไม่แพร่ หลายทางวิชาการเนื่องจากข้อจำกัดด้านความเป็นวิทยานิพนธ์ของสถาบันศึกษาต่างประเทศ การเขียน ที่เป็นภาษาอังกฤษ และมีการวิเคราะห์บางประเด็นที่กระทบกระเทือนต่อ "ความรู้สึก" อย่างรุนแรงใน วงการคริสตจักรโปรเตสแตนต์ไทยด้วย โดยเฉพาะการวิพากษ์แนวคิดและการปฏิบัติของมิชชันนารีที่มี ผลกระทบต่อสภาพทั่วไปของคริสตจักรโปรเตสแตนต์ในประเทศไทยสมัยปัจจุบัน

ในช่วงปี พ.ศ.2525-2527 ความสำคัญและบทบาทของมิชชันนารีได้รับความสนใจศึกษา วิจัยในแวดวงวิชาการอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือวิทยานิพนธ์ของกฤษณา รั้งสิยานันท์ (เจริญวงศ์) เรื่อง "การขยายตัวขององค์กรคริสเตียนและผลที่มีต่อสังคมไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ.2371-2500" (2525) และ วิทยานิพนธ์ของสุนิตย์ แสงขำ เรื่อง "บทบาทของมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษา

⁵²Maen, "Apologetic and Proclamation...", p. 111.

⁵³ส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการศึกษาและนำเสนอ ณ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อปี พ.ศ.2526 ซึ่งเป็นการวิสาสะระหว่างศาสนา สาระในการนำเสนอยังคงวิเคราะห์ลักษณะการปฏิบัติงานของมิชชันนารีและผลที่ตกทอดมาสู่คริสเตียนไทยเป็นสำคัญ คูที่ แม้น พงศ์อุดม, โปรเตสแตนต์ในรัตนโกสินทร์หรือชาวคริสต์กับชีวิตของชาติไทย (กรุงเทพฯ : สถาบัน ไทยคดีศึกษา, 2525).

ภาคเอกชนในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ.2367-2475* (2527)

งานวิจัยเล่มแรกเป็นการเสนอภาพทางประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ ที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรทางศาสนากับการพัฒนาประเทศ อีกทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของการดำเนินงานของมิชชันนารี⁵³ ความสนใจในการนำเสนอนี้ยังคงยึดแนวการศึกษาของสุพรรณดี เป็นหลัก เพียงแต่มีการขยายขอบเขตของเวลาเพื่อให้ครอบคลุมถึงสมัยการปล่อยวางบทบาทการเป็นผู้นำของมิชชันนารีในองค์กรของโปรเตสแตนต์อย่างแท้จริงในปี พ.ศ.2500 ซึ่งทำให้ผู้วิจัยใช้ "ผู้กระทำทางประวัติศาสตร์" คือองค์กรคริสเตียนแทนมิชชันนารี ทั้งที่โดยความเป็นจริงแล้วสาระในการนำเสนอยังคงกล่าวถึงบทบาทของมิชชันนารีเป็นสำคัญ

เนื่องจากการกำหนดระยะเวลาในการศึกษาเรื่องนี้ค่อนข้างยาวมาก ทำให้มีปัญหาในการนำเสนออยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะในแง่รายละเอียดของข้อมูลและการวิเคราะห์ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทางสังคมร่วมสมัย ซึ่งเป็นการลำบากอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาที่จะสามารถเสนอข้อเท็จจริงหรือประเด็นวิเคราะห์ได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ยังใช้หลักฐานอ้างอิงซึ่งค่อนข้างจะหละหลวม ทั้งยังมีการใช้ข้อมูลขั้นต้นหรืองานเขียนที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารีน้อยมาก* ทำให้การนำเสนอยังขาดความเข้าใจถึงแนวความคิดในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาของมิชชันนารีและขาดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของมิชชันนารีกับสภาคริสตจักรในประเทศไทย (เป็นองค์กรที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อรับผิดชอบงานแทนองค์กรมิชชันนารี) อีกทั้งยังขาดการประเมินคุณค่าของหลักฐาน ซึ่งมักปรากฏอยู่เสมอว่าผู้เขียนอ้างอิงข้อเขียนจากวารสารทั่วไป (ขององค์กรศาสนา) และการใช้ข้อมูลชั้นรองในการศึกษาเกือบทั้งหมด

⁵³กฤษณา รัชสิยานันท์ (เจริญวงศ์), "การขยายตัวขององค์กรคริสเตียนและผลที่มีต่อสังคมไทย ตั้งแต่ปี ค.ศ.2371-2500," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525) หน้า 3.

*ในกรณีที่ผู้ศึกษาทำการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ มีแหล่งเอกสารขององค์กรคริสต์ศาสนาเกิดขึ้นแล้ว คือแผนกจดหมายเหตุ วิทยาลัยพายัพ (สถานภาพขณะนั้น) มีข้อมูลขั้นต้นที่สำคัญเช่น Records of Board of Foreign Missions (1840-1910) , Records of the American Presbyterian Missions (1845-1978) รวมทั้งหนังสือ เอกสารอื่น ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเรื่องนี้มาก แต่ไม่ปรากฏในการใช้อ้างอิง นอกจากการใช้อีกสารชั้นรองซึ่งไม่มีน้ำหนักที่น่าเชื่อถือมากนัก

งานวิจัยของสุนิตย์ ซึ่งกำหนดกรอบการศึกษาเฉพาะบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชน ถึงแม้ว่าขอบเขตของการศึกษาจะแคบลงมากกว่างานวิจัยที่ผ่านมา แต่วิทยานิพนธ์เล่มนี้ยังคงเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีในการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยเป็นผู้เข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาที่เป็นผลให้ผู้นำของสังคมไทยมีความตื่นตัว ยอมรับการเปลี่ยนแปลงและยึดถือเป็นแบบอย่างในการเสนอการศึกษาแบบใหม่แก่ประชาชน⁵⁴ การนำเสนอของวิทยานิพนธ์เล่มนี้จะพบว่า เป็นการสำรวจข้อมูลด้านวิธีการปฏิบัติของมิชชันนารีมากกว่าการวิเคราะห์ถึงผลจากการจัดการศึกษาในสังคมไทยอย่างเด่นชัด ทำให้แนวทางศึกษาขาดความต่อเนื่องชัดเจนกับบริบททางประวัติศาสตร์ไทย และในส่วนสำคัญคือการขาดความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการเคลื่อนไหวของมิชชันนารีทั้งหมดและแนวคิดทางการศึกษาของมิชชันนารีอย่างแท้จริง ข้อเสนอบางส่วนจึงเป็นการตีความบนพื้นฐานของความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน ไปด้วย

คงจะเป็นข้อยุติได้ว่า การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีในสังคมไทยที่เป็นงานวิทยานิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ไทยอย่างแท้จริงมีเพียงสามเล่มดังที่กล่าวมาแล้ว นั่นคือ งานวิจัยของสุพรรณิ (2507) กฤษณา (2525) และสุนิตย์ (2527) อย่างไรก็ตาม แม้ว่างานวิทยานิพนธ์เล่มแรกกับงานวิทยานิพนธ์สองเล่มหลังจะต่างเวลากันเกือบ 20 ปี แต่จะพบว่ายังคงแนวความคิดในการศึกษาอย่างเดียวกันและยังไม่มีการศึกษาใหม่ที่แตกต่างไปจากพระปาฐกถาของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งทรงวางสาระสังเขปไว้ในปี พ.ศ.2468 ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าสังเกตว่าการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังขาดความสนใจและการตั้งประเด็นปัญหาใหม่ ๆ จากนักวิชาการอย่างลึกซึ้งจริงจัง

ในบรรยากาศการศึกษาเช่นนี้ ยังมีความสนใจของนักวิชาการที่ศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยอยู่บ้าง นั่นคือ ในปี พ.ศ.2528 มีการร่วมมือระหว่างโครงการไทยศึกษา (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) กับสถาบันไทยคดีศึกษา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) จัดสัมมนาเรื่อง "หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย" นอกจากนี้ยังมีงานเขียนของสุกัญญา ติระวนิช เรื่อง "หมอบรัดเลย์กับการหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม" เผยแพร่ออกมาในช่วงเดียวกัน และงานวิจัยเรื่อง "การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2394)" โดย พิพาดา ยังเจริญ และ สุวดี

⁵⁴สุนิตย์ แสงขำ, "บทบาทของมิชชันนารีในกายโปรเตสแตนต์ในการจัดการศึกษาภาคเอกชนในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ.2367-2475," (วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาการศึกษา มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527) หน้า 87-94.

ชนประสิทธิ์พัฒนา⁵⁵ การนำเสนอทั้งสองเรื่องแรกคงจะมีแนวความคิดเริ่มต้นคล้ายกัน คือในปี พ.ศ.2528 (ค.ศ.1985) เป็นปีครบรอบ 150 ปีของการเข้ามาปฏิบัติงานในเมืองไทยของนายแพทย์ บรัดเลย์ "...ผู้ซึ่งยังเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในสังคมไทยในฐานะที่เป็นผู้นำเอาวิทยาการและความรู้ของตะวันตกเข้ามาเป็นคนแรก ๆ จึงน่าจะ ได้มีการทบทวนถึงชีวิตและงานของมิชชันนารีซึ่งมีผลกระทบต่องสังคมไทยในหลาย ๆ แง่มุม"⁵⁶

การสัมมนาในครั้งนี้มีการเสนอบทความทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อหลายเรื่อง เช่น "ประวัติหมอบรัดเลย์" "ศาสนากับหมอบรัดเลย์" "การพิมพ์กับหมอบรัดเลย์" และ "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทย" ซึ่งผู้ร่วมเสนอบทความในครั้งนี้ ส่วนหนึ่งเป็นนักคิดทางประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์ด้านการศึกษาประวัติศาสตร์กระแสวิพากษ์ อีกทั้งแนวทางการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในระยะหลัง ได้ให้ความสนใจต่อการคลี่คลายทางสังคมอันเนื่องมาจากปัจจัยภายในเป็นประเด็นสำคัญ⁵⁷ จึงทำให้การนำเสนอแนวความคิดและการวิเคราะห์ครั้งนี้มีประเด็นที่แตกต่างจากการนำเสนอที่ผ่านมามากมาย อาทิเช่น การมองลึกถึงลักษณะการรับวิทยาการตะวันตกของผู้นำไทย ทั้งในส่วนของการรับ "ระบบวิธีคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์" และการเลือกรับเฉพาะสิ่งที่เห็นว่าเป็น "ความเจริญ"⁵⁸ ที่มีความหมายหรือความสำคัญต่อสังคมไทยเท่านั้น หรือการตัดสินใจประเมินบทบาทของมิชชันนารีในฐานะเป็น "ช่องทาง" สำหรับผู้นำไทยในการเปิดโลกไปสู่การรับวิทยาการใหม่ โดยที่

⁵⁵พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบต่องสังคมไทย สมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-2394) (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529) หนังสือเล่มนี้ปรากฏเป็นรายงานการวิจัยจัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2525.

⁵⁶สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528) หน้า คำนำ.

⁵⁷พรเพ็ญ อ้นตระกูล, "แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย," หน้า 203-4.

⁵⁸เกรียงศักดิ์ เชนฐพัฒน์นิช, "ประวัติหมอบรัดเลย์," หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย, หน้า 5-6 , 9. วิกัลย์ พงศ์พินิตานนท์, "ศาสนากับหมอบรัดเลย์," หน้า 2-4. สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทย," หน้า 14-15.

มิชชันนารีไม่ใช่เป็นผู้กระทำทางประวัติศาสตร์อย่างเด่นชัดโดยตรง ดังที่เคยปรากฏในงานเขียนและวิจัยก่อนหน้านี้

หากพิจารณาการนำเสนอในลักษณะภาพรวมทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ผู้เสนอต่างพยายามชี้ประเด็นทางประวัติศาสตร์อย่างระมัดระวังมากขึ้น อีกทั้งยังพยายามศึกษาชีวิตและบทบาทของบุคคล โดยให้มีภาพเคลื่อนไหวอยู่ในสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขทางสังคม ในส่วนหนึ่งทำให้การศึกษามีความสมบูรณ์ขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้ยังคงขาดความเข้าใจถึงแนวความคิดทางศาสนศาสตร์อย่างชัดเจนของมิชชันนารี และหากเปรียบเทียบกับงานศึกษาของ โดนัลด์ ซี ลอร์ด ซึ่งกล่าวถึงชีวิตและงานของบรัดเลย์ในเมืองไทยที่เป็นผลงานวิจัยในปี พ.ศ.2507 (จะกล่าวต่อไปข้างหน้า) นับว่าการนำเสนอครั้งนี้ยังไม่สามารถเข้าถึงรายละเอียดชีวิตของบรัดเลย์ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างกระจ่างชัดนัก และเป็นสิ่งที่สังเกตว่าการนำเสนอครั้งนี้พยายามที่จะลดแนวคิดเรื่อง "ภาระของคนขาว" โดยการมองกิจกรรมการเคลื่อนไหวของ "คน" ในบริบททางประวัติศาสตร์ไทยที่เน้นแนวการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมมากขึ้น⁵⁹ แต่ขณะเดียวกันบทความที่นำเสนอยังคงมีแนวคิดเกี่ยวกับ "ภาระของคนขาว" ก่อนข้างเด่นชัดดังเช่นในข้อนำเสนอตอนหนึ่งของเกรียงศักดิ์ เจริญพัฒน์วิช เรื่องความจำเป็นของการรับรู้ข่าวสารจากโลกภายนอกที่กว้างขึ้นของผู้นำไทย ซึ่ง "...การพยายามเรียนรู้ภาษาอังกฤษนั้นเท่ากับว่าเป็นการเปิดโลกทางความคิดและวัฒนธรรมตะวันตกแก่ชนชั้นนำของสยาม..." และ "กล่าวได้ว่าบรัดเลย์และเหล่ามิชชันนารีโปรเตสแตนต์เป็นแหล่ง 'ข่าวสาร' ที่สำคัญของชนชั้นนำไทยในการเรียนรู้เกี่ยวกับตะวันตก มิชชันนารีโปรเตสแตนต์มีเงื่อนไขเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับสถานการณ์..."⁵⁹ หรือในข้อเสนอสายชล วรรณรัตน์ ที่กล่าวถึงผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทยซึ่งเป็นผลกระทบที่โดดเด่นหลายด้าน โดยยอมรับว่า "บรัดเลย์มีบทบาทหลายประการร่วมกับมิชชันนารีทั้งหลาย...ซึ่งมีผลกระทบอย่างลึกซึ้งต่อสังคมไทยดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า"⁶⁰ และการนำเสนอได้แสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทยสมัยนี้เป็นผลจากการนำเสนอสิ่งใหม่โดยนายแพทย์บรัดเลย์

การนำเสนอครั้งนี้มีบทความจากผู้ที่มีความรู้ด้านการแพทย์ร่วมเสนอด้วยซึ่งพิจารณาประเด็นเฉพาะด้านการแพทย์ ส่วนการนำเสนอในเชิงวิเคราะห์ประวัติศาสตร์แง่มุมต่าง ๆ โปรดดูเชิงอรรถที่ 58

⁵⁹เกรียงศักดิ์ เจริญพัฒน์วิช, "ประวัติหมอบรัดเลย์," หน้า 9 และ 10.

⁶⁰สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทย," หน้า 4.

ค่อนข้างมาก โดยมีข้อสรุปว่า เมื่อประเมินผลกระทบของหมอบรัดเลย์ต่อสังคมไทยทั้งหมดจะเห็นได้ชัดว่า "...บริดเลย์มีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สังคมจารีตของสยามคลี่คลายเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมสมัยใหม่..."⁶¹ จะเห็นได้ว่าแนวการนำเสนอในการสัมมนาที่ยอมรับบทบาทของมิชชันนารีเป็นผู้ "นำแสงสว่างแห่งอารยธรรมและศาสนา ไปสู่ดินแดนห่างไกล เพื่อให้ 'ชนนอกกรีต' กลับใจเข้าสู่แผ่นดินสวรรค์" เป็นมโนทัศน์ของการศึกษาครั้งนี้ จึงทำให้การศึกษายังคงวนเวียนอยู่ในแนวคิดดังกล่าว และการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ยังละเลยต่อความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดและวิธีการของมิชชันนารีที่เข้ามาปฏิบัติงานในสังคมไทยและศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนายแพทย์บริดเลย์กับมิชชันนารีคนอื่น ๆ ซึ่งจะมีผลต่อวิธีการที่นำไปสู่เป้าหมายของตนที่แตกต่างจากมิชชันนารีคนอื่น ๆ ด้วย

สำหรับงานเขียนของสุกัญญา ศิระวนิช เป็นการศึกษาบทบาทของนายแพทย์บริดเลย์ในงานเฉพาะด้านหนังสือพิมพ์ ทั้งนี้คงเนื่องมาจากผู้เขียนมีประสบการณ์ทางด้านนิเทศศาสตร์โดยตรง แนวการศึกษาจึงเป็นการกล่าวถึงชีวิตของนักหนังสือพิมพ์ผู้บุกเบิกและ "วิญญาณ" ของนักหนังสือพิมพ์มากกว่าจะศึกษาวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ ในส่วนของวิธีการนำเสนอส่วนใหญ่ผู้เขียนจะพิจารณาหนังสือพิมพ์บางกอกกรีตเดอเป็นหลัก และวินิจฉัยแนวความคิดของบริดเลย์ในด้านนี้ว่า "...ในหนังสือพิมพ์บางกอกกรีตเดอ...จะมองเห็นความพยายามของหมอบรัดเลย์ที่จะให้ 'สิ่งที่ดีที่สุด' แก่ชาวสยามในความคิดของหมอบรัดเลย์คือศิลปวิทยาการและศาสนา..."⁶² อีกทั้งผู้เขียนเองสนใจชีวิตของนายแพทย์บริดเลย์ที่เกี่ยวข้องกับหนังสือพิมพ์เท่านั้น งานที่นำเสนอจึงไม่มีการวิเคราะห์ถึงผลกระทบจากการมี "หนังสือพิมพ์" ในสังคมไทยสมัยนั้น ทั้งที่เป็นกิจกรรมใหม่และนำมาซึ่งจารีตของการวิพากษ์วิจารณ์ในทางการเมือง อันเป็นเรื่องที่ไม่เคยมีปรากฏอย่างชัดเจนในสังคมไทยมาก่อน⁶³ โดยสรุปแล้วงานเขียนของสุกัญญายังคงเสนอบทบาทของมิชชันนารีในฐานะเป็นผู้นำสิ่งใหม่มาสู่สังคมมากกว่าการวิเคราะห์รายละเอียดของสภาพแวดล้อมทางสังคมเพื่อความเข้าใจการเคลื่อนไหวของกิจกรรมด้านนี้อย่างแท้จริง

⁶¹โปรดดู เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-47. และ 48.

⁶²สุกัญญา ศิระวนิช, หมอบรัดเลย์กับหนังสือพิมพ์แห่งกรุงสยาม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2528) หน้า 33.

⁶³ดำรง ไคร์ครวญ "การพิมพ์กับหมอบรัดเลย์" หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย. หน้า 14.

งานวิจัยเรื่อง "การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2325-2394)" ผู้วิจัยเน้นความสำคัญของกระบวนการการถ่ายทอดโลกทัศน์ของสังคมโดยผ่าน "การศึกษา" ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญซึ่งสังคมไทยกำลังจะก้าวออกจากยุคจารีตเข้าสู่ยุคใหม่ การกำหนดระยะเวลาและมิติทางประวัติศาสตร์ที่เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อดังกล่าว ทำให้งานศึกษาชิ้นนี้สนใจบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสมัยนั้น ในฐานะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการนำวิทยาการตะวันตกเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย⁶⁴ และถ่ายทอดวิทยาการใหม่แก่สามัญชนและชนชั้นสูง ถึงแม้ว่ามิชชันนารีจะถูกลดบทบาทของการเป็นผู้กระทำทางประวัติศาสตร์ลง แต่ลักษณะการนำเสนอในงานวิจัยมีนัยยะว่ามิชชันนารียังเป็นปัจจัยสำคัญทางประวัติศาสตร์ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ไม่น้อย⁶⁵ ในลักษณะเป็นผู้เข้ามามีส่วนผลักดันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

แนวการศึกษาในส่วนบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์นี้ ผู้วิจัยได้เสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์อย่างกว้าง ๆ หลายด้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วจะให้ความสนใจต่อสังคมภายในเป็นหลัก เช่น การศึกษาปฏิกิริยาของคนไทยในการเผชิญหน้ากับการเผยแพร่วิทยาการตะวันตก ปฏิกิริยาจากผู้นำของรัฐและชนชั้นนำหัวก้าวหน้า การวิเคราะห์ในส่วนนี้อาจกล่าวได้ว่าค่อนข้างลึกซึ้งซึ่งสมบูรณ์รอบด้าน แต่อย่างไรก็ดี ความเข้าใจเกี่ยวกับมิชชันนารียังคงไม่แตกต่างไปจากความเข้าใจที่มีอยู่เดิมนัก และยังมีคามเข้าใจที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับแนวคิดของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในการกระทำต่าง ๆ ในสมัยนั้นว่า "...จะมุ่งช่วยเหลือคนต่างชาติให้พ้นจากความทุกข์ยากทางวัฒนธรรม ได้แก่ทางเศรษฐกิจ ทางสาธารณสุข การกจัดขีทางการเมือง ควบคู่กันไปกับความหลุดพ้นทางวิญญาณด้วย..."⁶⁶ ซึ่งผู้วิจัยสรุปว่า

⁶⁴พิพาดา ยังเจริญ และสุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, การศึกษาและผลกระทบต่อสังคมไทย ... หน้า 138.

⁶⁵ ไพรตตุ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132-203. การนำเสนอในบทที่ 3 (หน้า 132-203) กล่าวถึงกิจกรรมด้านการศึกษาของมิชชันนารี และบทบาทในการถ่ายทอด "การศึกษา" แก่ชนชั้นสูงในแง่ของรายละเอียดและการวิเคราะห์ถึงผลกระทบต่อแนวความคิดของชนชั้นสูง ซึ่งต่อมากจะเป็นผู้มีบทบาทในการสร้างความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสมัยรัชกาลที่ 4-5 (พ.ศ.2394-2410)

⁶⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39. และ 138-139.

เป็นเหตุที่ทำให้มิชชันนารีที่เข้ามาในประเทศไทยเน้นการทำงานด้านสังคมสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ข้อสรุปนี้นับว่ายังไม่ตรงกับแนวคิดและความเป็นจริงทางประวัติศาสตร์ ซึ่งจะมีผลต่อเนื่องต่อมาในการวิเคราะห์เจตนารมณ์และบทบาทของมิชชันนารีที่น่าเสนอในงานวิจัยประเด็นเกี่ยวข้องกันนี้ด้วย

งานวิจัยโดยนักวิชาการต่างประเทศ

ความสนใจของนักวิชาการต่างประเทศในการศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยโดยตรงนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2507-2530 มีงานวิจัยจำนวนใกล้เคียงกับงานของนักวิชาการไทย งานศึกษาที่กล่าวถึงนี้เป็นการวิจัยทางประวัติศาสตร์ซึ่งจะเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์จากนักวิชาการที่มีโลกทัศน์ที่หล่อหลอมมาจากสังคมและวัฒนธรรมที่มีคริสต์ศาสนาเป็นแกนนำ งานวิจัยจำนวนนี้คือ Donald C. Lord "In his Steps : A Biography of Dan Beach Bradley, Medical Missionary to Thailand, 1835-1873" (2507) ต่อมาได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ *Mo Bradley and Thailand*⁶⁷(2512) งานเขียนของ William L. Bradley เรื่อง *Siam Then : The Foreign Colony in Bangkok before and after Anna* (2524) และงานวิจัยของ Herbert R. Swanson "This Heathen People : The Cognitive Sources of American Missionary Westernizing Activities in Northern Siam, 1868-1889"⁶⁸(2530) และมีบทความที่กล่าวถึงอิทธิพลความคิดของมิชชันนารีที่มีต่อผู้นำของไทย เช่นบทความของ William L. Bradley "Prince Mongkut and Jesse Caswell" (2509)⁶⁹ ซึ่งเป็นการเสนอหลักฐานของแคสเวลล์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเจ้าฟ้ามงกุฎ และการแสดงถึงความสนพระทัยในวิทยาการตะวันตกของพระองค์ อีกทั้งมีบทความที่ระบุถึงบทบาทของมิชชันนารี

⁶⁷Donald C. Lord; "IN HIS STEP : A Biography of Dan Beach Bradley ; Medical Missionary to Thailand, 1835-1873. (Ph.D. Diss, Western Reserve University, 1964.) และ Donald C. Lord, Mo Bradley and Thailand (Grand Rapid ,Mich. : William Eerdmans Publishing Company, 1968).

⁶⁸Herbert R. Swanson, "This Heathen People : The Cognitive Sources of American Missionary Westernization Activities in Northern Siam, 1868-1889" (M.A. Thesis, University of Maryland, 1987).

⁶⁹Willaim L. Bradley, "Prince Mongkut and Jesse Caswell," Journal of Siam Society 51(January, 1966) : 29-41.

ที่มีอิทธิพลต่อผู้นำของไทยอย่างสูง คือ "The Role of Prince Chuthamani in The Modernizing of Siam" (2510) โดย William L. Cowan⁷⁰ บทความนี้กล่าวถึงสัมพันธภาพระหว่างมิชชันนารีกับเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ) รวมทั้งผู้นำหัวก้าวหน้า และสถานภาพของพระองค์ในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยส่วนพระองค์เจ้าฟ้าจุฑามณีแล้วทรงแสดงออกถึงความนิยมตะวันตกอย่างโดดเด่นที่สุดในสมัยนั้น

งานศึกษาวิทยานิพนธ์เล่มแรกเป็นการศึกษาชีวิตและบทบาทของนายแพทย์แดน. บีช. บรัดเลย์ โดย โดแนลด์ ซี. ลอร์ด ในงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เป็นการศึกษาทำมกลางกระแสความคิดเกี่ยวกับความสำคัญของบทบาทและงานมิชชันนารีในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการแลกเปลี่ยนระหว่างวัฒนธรรม (International relations and intercultural exchange)⁷¹ ที่เป็นกระแสการศึกษาประวัติศาสตร์อีกแนวหนึ่งในช่วงนี้

การศึกษาของ ลอร์ด เป็นงานที่ใช้วิธีการและแนวความคิดที่แตกต่างไปจากงานวิจัยของนักวิชาการไทยร่วมสมัยไม่น้อย อีกทั้งยังสามารถเข้าถึงข้อมูลของมิชชันนารีได้มากกว่า จากการพิจารณาเทียบเคียงกับงานร่วมสมัยจะพบว่างานของลอร์ด ได้ให้ความสนใจต่อสภาพแวดล้อมทางความคิดและสังคมที่มีอิทธิพลต่อ "คน" ที่เขาศึกษาในยุคนั้นอย่างชัดเจนและทำให้เข้าใจถึงชีวิตแนวความคิดของมิชชันนารีได้ดียิ่งขึ้น และในงานวิจัยนี้ ลอร์ด ยังให้ความสนใจที่จะท้วงติงแนวความคิดของมิชชันนารีในการมองสังคมไทยที่สุด ไต่ถามไปด้านเดียว เช่นกรณีการวิจารณ์สังคมไทยว่าเป็นสังคมที่เสื่อมทรามทางศีลธรรม การหมกมุ่นกับการพนันอันเป็นที่มาของอาชญากรรม การดื่มสุรา สูบฝิ่น ปัญหาผู้ชายมีภรรยาหลายคน เป็นต้น ซึ่งลอร์ด กล่าวว่า "...ด้วยการมองข้ามถึงความชั่วร้ายเช่นเดียวกันนี้ที่มีอยู่ในประเทศตะวันตก มิชชันนารีคนแรก ๆ [ที่เข้ามาเมืองไทย] ถึงกับแถลงว่าคนไทยนั้นเป็นพวกเสื่อมทรามและตลอดดินแดนนี้ไม่มีสักคนที่ซื่อสัตย์..."⁷² และในการนำเสนอของลอร์ด มีข้อดีประการหนึ่งคือการวิพากษ์ข้อมูลที่ได้จากงานที่เขียนของชาวตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4-5 อยู่เสมอ ทำให้ผู้

⁷⁰William L. Cowan, "The Role of Prince Chuthamani in the Modernizing of Siam," Journal of Siam Society 51(January 1967): 41-59.

⁷¹R. Pierce Beaver "Editorial Foreword," Mo Bradley and Thailand, p. 7.

⁷²Lord, Mo Bradley and Thailand, p. 29-30.

ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชิ้นเดียวกัน ได้ตระหนักถึงอคติในงานเขียนที่ไว้ศึกษาวิเคราะห์ในเรื่องเดียวกัน และใช้อย่างระมัดระวังยิ่งขึ้น

เนื่องจากการวิจัยของลอร์ด มุ่งประเด็นศึกษาชีวิตของนายแพทย์บริดเลย์ในสังคมไทย ฐานะที่เป็นแพทย์ นักพิมพ์ นักหนังสือพิมพ์ นักการทูต และนักประกาศศาสนาในภาพลักษณ์ของ มิชชันนารีอเมริกันคนสำคัญที่สุดที่เข้ามายังเมืองไทย ดังนั้นรายละเอียดส่วนใหญ่จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารีผู้นี้ รวมไปถึงการใช้หลักฐานซึ่งเป็นของบริดเลย์ค่อนข้างมาก และเกือบทั้งหมดเป็นเอกสารข้อมูลจากนักเขียนนักวิชาการชาวตะวันตก ลอร์ดเองยอมรับว่าการศึกษาประวัติศาสตร์ช่วงสมัยนี้มี เอกสารของไทยจำนวนน้อย หลักฐานที่มีอยู่มักจะเป็นพงศาวดารอันเป็นเรื่องราวของกษัตริย์ซึ่งจะให้ ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์สังคมหรือประวัติศาสตร์ภูมิปัญญาเพียงน้อยนิด⁷³ ในส่วนเสนอของลอร์ด จึง ค่อนข้างที่จะได้รับอิทธิพลและข้อมูลจากนักวิจัยชาวอเมริกันที่เป็นนักสังคมศาสตร์ เป็นกรอบในการ ศึกษาสังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์

สำหรับวิธีการนำเสนอประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมิชชันนารี เป็นการให้ภาพการเคลื่อนไหวของ "คน" คนหนึ่งอย่างน่าสนใจไม่น้อย และมีส่วนของรายละเอียดด้านนี้อย่างลึกซึ้ง ในขณะที่ ความสนใจสภาพแวดล้อมทางสังคมไทยนั้น ลอร์ดต้องพบกับอุปสรรคด้านข้อมูลทั้งในส่วนภาษาไทย หรืองานเขียนเรื่องราวชีวิตทางสังคมไทยเป็นภาษาอังกฤษซึ่งไม่อาจเข้าถึงความรู้สึกนึกคิดของคนต่าง วัฒนธรรมได้อย่างแท้จริง แต่ลอร์ดสามารถหาทางออกได้ดีในแง่ของการสำรวจและซังน้ำหนักข้อ วิจารณ์สังคมไทยของนักเขียนชาวตะวันตกสมัยนั้น ดังที่เขาเสนอว่า "...มีแต่พวกเด็ก ๆ เท่านั้นที่ดู เหมือนว่าจะรอดพ้นจากการวิพากษ์วิจารณ์ และเป็นภาพสวยงามในสายตาของนักเดินทางและ มิชชันนารีเกือบทั้งหมด..."⁷⁴ อีกทั้งยังศึกษาทัศนคติในงานเขียนที่อ้างถึงซึ่ง ลอร์ด ชี้ให้เห็นว่าเป็น ทัศนคติที่ทำให้เกิดความเข้าใจสังคมไทยอย่างผิดพลาด อย่างไรก็ตามลอร์ดเองก็หลงในข้อมูลและตีความ

⁷³Ibid., p.20. มีผู้สำรวจเอกสารและงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งจะ พบว่ามีเอกสารอีกจำนวนมากที่ Lord ไม่ได้อ้างถึง โปรดดูที่ Constance M. Wilson, "Toward a Bibliography of the Life and Time of Mongkut, King of Thailand 1851-1868," in *Southeast Asian History and Historiography*, ed. C.D. Cowan and O.W. Wolter (Ithaca : Cornell University Press, 1976), pp. 164-189.

⁷⁴Ibid., p.22, 27.

ผิดพลาดเช่นกัน อาทิเช่นการถ่ายทอดแนวความคิดและวิธีการมดุงครรภ์สมัยใหม่แก่สังคมไทยของ นายแพทย์บริดเลย์ ที่ลอร์ดถือว่าเป็นความโชคดีที่นายแพทย์บริดเลย์ได้กระทำการอันสำคัญนี้ โดยเขา ลงความเห็นที่เข้าใจว่าการมดุงครรภ์สมัยใหม่มีผลต่อสังคมไทยมาก ดังมีข้ออ้างว่าชาวตะวันตกได้เห็น วิธีการ"อยู่ไฟ"อันเป็นการมดุงครรภ์แบบจารีตครั้งสุดท้ายในปี พ.ศ.2438⁷⁵ ทั้งนี้โดยความเป็นจริง แล้ว การมดุงครรภ์แบบจารีตยังมีอยู่ในสังคมชนบทไทย* จวบจนปัจจุบัน

การศึกษางานวิจัยของลอร์ดดังกล่าวมานี้ ถึงแม้ว่าจะมีข้อบกพร่องบางส่วน แต่ก็นับได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีคุณค่าทั้งในด้านเนื้อหา แนวความคิด วิธีการศึกษาและการใช้ข้อมูลอย่างกว้างขวาง ทั้งเอกสารชั้นต้นและชั้นรอง ซึ่งหากย้อนกลับไปพิจารณางานวิจัยของนักวิชาการไทย เชื่อว่างานวิจัยของลอร์ดคงมีอิทธิพลต่อแนวความคิดและการศึกษาในงานดังกล่าวสองเล่มคือ Apologetic and Missionary Proclamation... ของแมน พงศ์อุดม และบทความนำเสนอในการสัมมนาเรื่อง "หมอบริดเลย์กับสังคมไทย" ซึ่งเป็นงานศึกษาที่คงความคิดตามที่ลอร์ดเสนออยู่ไม่น้อย

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ปี พ.ศ.2507-2530 หากสำรวจอย่างจริงจังแล้วจะพบว่ามีงานวิจัยของนักวิชาการต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีอีกหลายเล่ม รวมทั้งการนำเสนอในรูปแบบบทความอีกหลายเรื่อง แต่งานเหล่านั้นส่วนหนึ่งจะเป็นงานวิจัยในหัวเรื่องเฉพาะประวัติศาสตร์ คริสตจักร และไม่แพร่หลายทางวิชาการมากนัก งานเขียนในช่วงนี้ซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางกว่าเล่มอื่น ๆ คือ Siam Then : The foreign colony in Bangkok before and after Anna (2524)⁷⁶ของวิลเลียม แอล.บริดเลย์

⁷⁵Ibid., p.90.

*การใช้ข้อมูล ความเข้าใจและการตีความทางประวัติศาสตร์ที่ผิดพลาดของลอร์ดบางส่วน ดูที่ Michael Smithies, "Reviews Donald C.Lord : Mo Bradley and Thailand," Journal of Siam Society 59(January, 1971) : 273-276.

⁷⁶William L. Bradley, Siam Then : The Foreign Colony in Bangkok before and after Anna. (Pasadena, Calif : William Carey Library, 1981). มีการแพร่หลายของงานชิ้นนี้เนื่องจากการแปลพร้อมกันสองสำนวน คืองานแปลของเก่งกาจ งามขจรวิวัฒน์ และธัญญา พลอนันต์ สยามสามสมัยจากสายตาสหอบริดเลย์ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เพื่อนชีวิต, 2527). ศรีเทพ แวหวงษ์ และศรีลักษณ์ ส่งาเมือง สยามแต่ปางก่อน (กรุงเทพมหานคร : สถาบันไทยคดีศึกษา 2528).

ความสนใจของบริดเลย์ในงานเขียนดังกล่าวคงเนื่องมาจากความเป็นญาติสืบเชื้อสายจาก นายแพทย์แดน บีช.บริดเลย์ และมีเอกสารของบริดเลย์ที่สามารถศึกษาได้สะดวก ดังที่ผู้เขียนได้ใช้ "เป็นหัวใจของหนังสือเล่มนี้"⁷⁷ หากจะพิจารณาความสนใจอย่างกว้าง ๆ ทางวิชาการอาจจะเห็นว่าผู้เขียนมีความสนใจสองระดับคือการศึกษามุขมนตรีต่างชาติ(อเมริกัน)ในสังคมไทย และความพยายามที่จะเข้าใจพฤติกรรมของกลุ่มชนชาวอเมริกัน ในสังคมไทยด้วย โดยผู้เขียนได้บ่งชี้ว่าเป็นการศึกษาและบรรยายเหตุการณ์ "...ล้วนถูกต้องตรงกับความเป็นจริงเท่าที่จะสามารถหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้ ..."⁷⁸ การนำเสนอเป็นเรื่องเล่าที่เป็นการติดต่อข้อมูลและใช้หลักฐานด้านเดียวคืองานบันทึกของ นายแพทย์บริดเลย์เป็นหลักในการเปิดเผยถึงชีวิตการเคลื่อนไหวของบุคคลอื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ การนำเสนอในที่นี้จึงแฝงด้วยอคติไม่น้อย และจะสังเกตได้ว่ามิชชันนารีและชาวตะวันตกคนอื่น ๆ ในสายตาของนายแพทย์บริดเลย์จะออกมาในแง่ลบเป็นส่วนใหญ่

งานวิจัยล่าสุดที่สำคัญเรื่องหนึ่งที่กล่าวถึงมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ คืองานศึกษาของ Herbert Swanson เรื่อง *This Heathen People : . . .*, ขอบเขตในการศึกษาคือบทบาท และพฤติกรรมของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในภาคเหนือช่วงปีค.ศ.1868-1889 (พ.ศ.2411-2432) เป็นงานวิจัยที่มีความแตกต่างจากงานศึกษาสองเล่มที่ผ่านมาคือ ไม่ใช่การศึกษาที่สนใจเฉพาะบุคคล แต่เป็นการมองมิชชันนารีโดยส่วนรวม ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการศึกษาที่เป็นประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา (Intellectual History) ของมิชชันนารีที่มีบทบาทในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในภาคเหนือ โดยมองลึกถึง "ความคิด" ที่มีอิทธิพลต่อการปฏิบัติของมิชชันนารีด้านต่าง ๆ เช่นการแพทย์ การศึกษา การประกาศคริสต์ศาสนา ซึ่งผู้วิจัยเสนอว่าบทบาทของมิชชันนารีที่ปรากฏออกมานั้นเป็นพลังผลักดันมาจากมรดกทางความคิดจากสังคมเดิมของตน โดยไม่เกี่ยวข้องกับสภาพเงื่อนไขทางสังคมภาคเหนือยุคร่วมสมัยแต่อย่างใด⁷⁹ ประเด็นนำเสนอดังกล่าวนี้ ส่วนหนึ่งจะเห็นว่าเป็นการตอบสนองต่องานวิจัยของ แม้น พงศ์อุดม ซึ่งได้เสนอประเด็นไว้ว่า มิชชันนารีโปรเตสแตนต์ปฏิบัติงานไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์หลักเนื่องจากไม่ยอมรับหรือเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมไทยเพื่อประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับงาน

⁷⁷Bradley, *Siam Then*, p. xii.

⁷⁸ศรีเทพ แวหวงษ์ และศรีลักษณ์ ส่องเมือง, *สยามแต่ปางก่อน*, หน้า 7.

⁷⁹Swanson, "This Heathen People : . . .," p.3.

ของตน โดยสวนสน ก้าวไปสู่สาเหตุที่ทำให้มิชชันนารีมีพฤติกรรม'แปลกแยก'จากสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น สาเหตุนั้นคือมรดกทางความคิดของมิชชันนารีที่นำมา'แสดงออก'ยังต่างแดนต่างสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งคำตอบนี้จะนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดของมิชชันนารีในการนำวิทยาการตะวันตกรูปแบบต่าง ๆ เข้าสู่สังคมไทยอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น

วิธีการศึกษาและนำเสนอในงานศึกษาเล่มนี้ผู้วิจัยพยายามวิเคราะห์'มรดกทางความคิด'จากกระแสต่าง ๆ ที่มีผลต่อการกำหนดรูปแบบพฤติกรรมของมิชชันนารีที่เข้าปฏิบัติงานในภาคเหนือ ซึ่งกระแสความคิดดังกล่าวมีแกนกลางของความคิดคือลัทธิทวิภาคนิยม(Dualism)⁸⁰ เป็นส่วนสำคัญในโลกทัศน์ของมิชชันนารี โดยจะมองโลกที่แบ่งออกเป็นสองฝ่ายอย่างเด็ดขาด ได้แก่ฝ่ายชาตาน และฝ่ายพระเจ้า มิชชันนารีถือตัวเองว่าเป็นฝ่ายพระเจ้าและมีหน้าที่สปล้างฝ่ายชาตานออกไปหรือทำให้ฝ่ายชาตานเปลี่ยนเป็นฝ่ายพระเจ้าทั้งหมด ด้วยเหตุนี้วิธีการต่างๆ ของมิชชันนารีที่นำมาปฏิบัติจึงเป็นวิธีการที่ตอบสนองต่อแนวความคิดหลักนี้ทั้งสิ้น⁸¹

การใช้ข้อมูลส่วนใหญ่ในการวิจัยนี้เป็นเอกสารชั้นต้นของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ และงานวิจัยอื่น ๆ เป็นจำนวนมาก หากจะเปรียบเทียบงานศึกษาที่ผ่านมาจะพบว่าผู้วิจัยเข้าถึงเอกสารได้อย่างกว้างขวาง และเข้าใจถึงแนวความคิดของมิชชันนารีอย่างลึกซึ้งยิ่งมากกว่า แต่กระนั้นก็ดี เนื่องจากผู้วิจัยมีสมมติฐานตั้งแต่ต้นว่าสภาพเงื่อนไขทางสังคมฝ่ายรับไม่มีอิทธิพลสำคัญต่อพฤติกรรมการปฏิบัติของมิชชันนารี ดังนั้นจึงไม่เน้นความสนใจศึกษาบริบททางสังคมส่วนนี้มากนัก ทำให้งานวิจัยที่นำเสนอมีลักษณะแยกออกจากพื้นฐานประวัติศาสตร์สังคมล้านนา และเป็นการสร้างภาพทางความคิดของมิชชันนารีจากทัศนวิสัยตะวันตกอย่างแท้จริง งานวิจัยนี้จึงยังคงเป็นการเสนอความคิดทางประวัติศาสตร์เพียงด้านเดียวและยังคงรอการสานต่อให้มีความสมบูรณ์ในงานศึกษาประวัติศาสตร์ในประเด็นหรือขอบเขตนี้ต่อไป

สรุปสังคาย

จากการพิจารณางานเขียนและงานวิจัยของนักวิชาการไทยเกี่ยวกับมิชชันนารีในสังคม

⁸⁰Ibid., p.5.

⁸¹Ibid., pp.152-159.

ไทยระยะหลังต่อการแปลเอกสารและการเสนอสาระที่กล่าวถึงมิชชันนารีครั้งแรกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ดูเหมือนว่าจะยังคงรูปแบบการนำเสนอทั้งในด้านเนื้อหาและแนวความคิดตามแนวทางที่พระองค์วางไว้ตั้งแต่แรกเริ่มอย่างไม่เปลี่ยนแปลง เว้นแต่จะมีการอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมให้มีเนื้อหามากขึ้น จากคำกล่าวที่ว่าภายหลังที่ทรงแสดง "พระมติ" ทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพแล้ว ไม่มีนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่พอที่ใคร ๆ จะให้การเคารพเชื่อฟัง⁸² อาจจะได้รับ การโต้แย้งจากนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่มาแล้ว แต่หากนำมาวัดงานศึกษาประวัติศาสตร์ในขอบเขตนี้ คงเป็นคำกล่าวที่ไม่ผิดไปจากความเป็นจริงมากนัก

ในส่วนงานวิจัยของนักวิชาการต่างประเทศที่สนใจศึกษาตามขอบเขตหัวข้อเรื่องเดียวกันนี้อาจอยู่นอกประเด็นการพิจารณาดังกล่าว เนื่องจากโดยลักษณะการนำเสนอ นั้น มีวิธีการแนวความคิดในการศึกษาต่างกันหลายรูปแบบ และส่วนหนึ่งนั้นคืองานวิจัยของนักวิชาการต่างประเทศไม่ใช่งานศึกษาที่สนองต่อประวัติศาสตร์ไทยโดยตรง จึงมีความสนใจในการศึกษาจากพื้นฐานความคิดที่ไม่ถูกกำหนดโดยกรอบของประวัติศาสตร์ไทยอย่างชัดเจนนัก ซึ่งหากจะพิจารณางานศึกษาส่วนนี้จึงมีความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสภาพสังคมไทย หรือมีงานวิจัยบางเรื่องได้ตัดปัญหาโดยไม่เน้นที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ไทยเป็นประเด็นสำคัญด้วย

อย่างไรก็ดี การค้นคว้าเพื่อความเข้าใจถึงสถานภาพของการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในประเทศไทยโดยการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ ดังที่ได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้ว ในส่วนหนึ่งอาจจะยังไม่สามารถเข้าถึงสถานภาพอันแท้จริงของการนำเสนองานศึกษาวิจัยแนวนี้ได้ อย่างชัดเจน เพราะความสนใจของผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไม่ได้เกิดขึ้นมาโดยปราศจากอิทธิพลสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และสภาพแวดล้อมทางสังคม เนื่องจาก "...นักประวัติศาสตร์ในฐานะปัจเจกชนก็คือผลผลิตอันหนึ่งของประวัติศาสตร์และสังคมนั้นด้วย..."⁸³ ดังนั้นงานศึกษาที่เสนอขึ้นแต่ละช่วงจึงแสดงนัยยะของความสนใจ แนวคิด และวิธีการนำเสนอของนัก

⁸²ขจร สุขพานิช, "วิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย," ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2517) หน้า 26.

⁸³E.H.Car, What is History (London : A Pelican Book, 1971), p. 44.

ประวัติศาสตร์ (และผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์) ตามยุคสมัยและตามเงื่อนไขสภาพแวดล้อม รวมทั้งประสบการณ์ของชีวิตแต่ละบุคคล

โดยหลักการเบื้องต้นนี้จะทำให้มองเห็นถึงพัฒนาการของงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ได้ว่า ในระยะต้นตัวด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำของไทยสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เป็นการตื่นตัวจากการรับกระแสความคิดทางประวัติศาสตร์แบบตะวันตกอย่างน้อยสองกระแสคือ Historicism ซึ่งเน้นการสร้างภาพในอดีตขึ้นมาใหม่อย่างเข้าถึงประสบการณ์ในอดีตอย่างแท้จริง⁸⁴ การศึกษาในแนวนี้จะเป็นไปได้โดยการไขเอกสารอย่างกว้างขวางและระมัดระวัง ดังนั้นจึงเกิดการเคลื่อนไหวสืบหาหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากแหล่งต่าง ๆ เพื่อเก็บรวบรวมไว้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ซึ่งการแปลเอกสารบันทึกของนายแพทย์บริดเลย์คงจะอยู่ในความสนใจจากเหตุผลเบื้องต้น ส่วนอิทธิพลแนวความคิดทางประวัติศาสตร์แบบตะวันตกกระแสที่สองที่มีอิทธิพลต่อวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยมากกว่ากระแสแนวความคิดแรกคือ Positivism ซึ่งเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกนี้ก็เป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสได้ด้วยประสาทของมนุษย์เท่านั้น นั่นคือเป็นข้อเท็จจริงที่พิสูจน์ได้ ปฏิเสธความเชื่อทางไสยศาสตร์ ศาสนา หรือหลักอภิปราย⁸⁵ แนวความคิดนี้ส่งผลต่อการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์โดยชี้ให้เห็นถึงสาเหตุและผล ซึ่งเป็นการปฏิเสธ "อิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์" ตามแบบอธิบายในตำนานและพงศาวดาร ในพระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากร แสดงถึงอิทธิพลของแนวคิดนี้คือทรงชี้ให้เห็นว่าการมองการณ์ไกลและยอมรับวิทยาการตะวันตกของ "เจ้าฟ้ามงกุฎ" รวมทั้งผู้นำหัวก้าวหน้าส่วนหนึ่งเป็นสาเหตุทำให้ไทยรอดพ้นจากการคุกคามด้วยนโยบายเรือปืนของชาติตะวันตก โดยไม่ได้เน้นถึง "พระบุญญาวีการ" "บุญบารมี" เข้ามามีส่วนต่อการต้านนโยบายดังกล่าวไว้ได้ และมีเหตุผลอย่างหนึ่งคือ มิชชันนารีเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเปิดโอกาสให้ผู้นำของไทยปรับแนวความคิดได้ทันทั่วทั้ง

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากพระปาฐกถาของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทวัญวิมลคุณากรแล้ว การเสนอความรู้ในเรื่องนี้ตกอยู่ในแวดวงขององค์กรคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ที่มีความสนใจเรื่อง

⁸⁴ชาอุวิทย์ เกษตรศิริ "ปรัชญาประวัติศาสตร์ไทย," ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, ชาอุวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, 2517) หน้า 211.

⁸⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 212.

ราวเฉพาะของตน จนกระทั่งภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เกิดความรู้สึกถึงสัมพันธภาพที่ดีระหว่างชาวไทยกับสหรัฐอเมริกา(อันเนื่องมาจากการช่วยเหลือไทยไม่ให้ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม) ในระดับที่ว่า "ชาวอเมริกันเป็นมิตรแท้"⁸⁶ และมีความรู้สึกถึงในวิทยาการอันสูงส่งของสหรัฐอเมริกา ในช่วงนี้ปรากฏงานเขียนของ "นายหนวอย" เรื่อง "หมอบลัดเลกับกรุงสยาม" (2494) ซึ่งกล่าวถึงความดีของนายแพทย์บริดเลย์ที่สร้างคุณประโยชน์ให้กับไทยจากการเปิดโปงเล่ห์เหลี่ยมและความก้าวร้าวของม. โอบาเรต์ กงสุลฝรั่งเศส เข้าใจว่าการนำเสนอของ "นายหนวอย" คงมีอิทธิพลของความรู้สึก "ชาวอเมริกันเป็นมิตรแท้" อยู่ไม่น้อย และยิ่งภายหลังปี พ.ศ.2493 เป็นต้นมา ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกามีความแน่นแฟ้นมากขึ้นจากนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในประเทศไทยจึงอยู่บนพื้นฐานสัมพันธภาพอันดี คือมิชชันนารีเป็นผู้สร้างผลประโยชน์และเป็นผู้วางรากฐานของสัมพันธภาพที่ดีดังกล่าว เช่นงานวิจัยของวิมล (2498) และ สุพรรณิ (2507) เป็นต้น

การศึกษาบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ในสังคมไทยเริ่มมีคำถามและประเมินระดับของบทบาทในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงที่ "... ได้เกิดสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาในเมืองไทยในระดับค่อนข้างสูง คำถามหลาย ๆ คำถามได้ถูกถามขึ้นมาโดยผู้เรียนและผู้สอนประวัติศาสตร์เองและทำให้จำเป็นต้องค้นหาคำตอบใหม่ขึ้นติดตามมา..."⁸⁷ ในส่วนของมิชชันนารีนั้นอาจจะไม่ได้รับผลกระทบจากการตื่นตัวดังกล่าวโดยตรง เพราะนักวิชาการส่วนใหญ่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ในลักษณะของวิพากษ์งานศึกษาแบบเดิมที่เป็น "...ประวัติศาสตร์เพื่อรับใช้อุดมคติแบบเก่าโดยเฉพาะสถาบันกษัตริย์และชาตินิยม..."⁸⁸ กระนั้นก็ดีในงานวิจัยของแมน (2522) แม้ว่าจะมีส่วนที่แสดงถึงการรับอิทธิพลความคิดของลอร์ดอยู่บ้าง แต่ก็ยังแสดงถึง "คำถามใหม่" เกี่ยวกับมิชชันนารีในสังคมไทยอย่างเด่นชัด ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีความแตกต่างจาก

⁸⁶ทรงศรี (อาจอรุณ) พอรณ, "123 ปี แห่งมิตรภาพระหว่างไทยกับอเมริกัน," ใน ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา, หน้า 21.

⁸⁷วิชาพร ช้างแก้ว และชูเกียรติ สกุลโชคชัย, "นิธิ เอียวศรีวงศ์ กับประวัติศาสตร์ไทย," วารสารธรรมศาสตร์ 2 (มิถุนายน, 2524), หน้า 59.

⁸⁸เรื่องเดียวกัน.,

งานวิจัยอื่น ๆ ที่ผ่านมา

ภายหลังการเสนองานศึกษาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ในปากไก่และใบเรือ (2525) ซึ่งเสนองานศึกษาที่นำเสนอมาแล้วก่อนหน้านี้อย่างต่อเนื่อง⁸⁹ ทำให้ผู้สนใจศึกษาเรื่องเกี่ยวกับมิชชันนารีที่อยู่นอกวงคริสต์จักร เริ่มมีคำถามและพินิจพิเคราะห์บทบาทของมิชชันนารีอย่างรอบคอบยิ่งขึ้น จะเห็นได้จากงานวิจัยของพิพาดา และสุวดี (2525) บทความของนักศึกษารุ่นใหม่ที่นำเสนอในรายการสัมมนาเรื่อง "หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย" (2528) ถึงแม้ว่างานนำเสนอทั้งสองวาระจะยังไม่สามารถสร้างภาพใหม่ทางประวัติศาสตร์ได้ชัดเจนนัก แต่วิธีการนำเสนอดังกล่าว ได้บ่งชี้ถึงข้อตระหนักในการวิพากษ์และข้อเสนอทางประวัติศาสตร์ของนิธิอยู่ไม่น้อย

อนึ่ง จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้โดยทั่วไปจะพบว่า ความสนใจของนักวิชาการไทยที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมิชชันนารียังคงติดอยู่กับ "บทบาท" ซึ่งสามารถวัดได้โดยสิ่งที่ปรากฏในสังคมไทย เช่น การแพทย์ การศึกษา และการพิมพ์ ฯลฯ งานศึกษาในตอนต้นจึงมีรายละเอียดของการอธิบายถึงการขยายตัวของ "บทบาท" ดังกล่าว ออกไปยังส่วนภูมิภาคต่าง ๆ หรือเป็นรายละเอียดของการขยายงานของมิชชันนารีมากกว่าที่จะลงลึกถึงความคิด อุดมการณ์ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมดังกล่าว ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าผู้วิจัยยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งข้อมูลชั้นต้นของมิชชันนารีได้อย่างลึกซึ้งเพียงพอ แม้ว่าในระยะหลังจะมีการเสนอถึงแนวความคิดอยู่บ้าง แต่ก็ยังมีปัญหาด้านแนวคิดและติดอยู่ในระบบสัญลักษณ์ เช่น "ความบาป" "ความสว่าง" หรือ "ความศิวิไลซ์" โดยไม่มีคำอธิบายหรือแสดงว่าเข้าถึงแนวความคิดของ "คน" ต่างอุดมการณ์ศาสนาและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง ซึ่งข้อบกพร่องนี้จะปรากฏในงานวิจัยของนักวิชาการต่างประเทศในเชิงกลับเช่นเดียวกัน ดังเช่นตัวอย่างในการนำเสนอบทความประกอบการสัมมนาเรื่อง "หมอบรัดเลย์กับสังคมไทย" ที่เล็งการศึกษาแนวคิดทางศาสนศาสตร์ของมิชชันนารีอย่างลึกซึ้ง โดยใช้ข้อสรุปอิทธิพลหลักด้านทางความคิดเพียงอ้างถึงคำสิ่งที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิลในหนังสือมัดธาบายบทที่ 28 ข้อ 19 หรือการปะทะโต้แย้งทางความคิดระหว่างผู้นำของไทยกับมิชชันนารีบนหลักการความคิดของมิชชันนารีที่ว่าคริสต์ศาสนากับความเจริญแบบตะวันตกเป็นสิ่งเดียวกัน⁹⁰ และงานวิจัยของ สวอนสัน ที่เล็งการศึกษาบริบทของสังคมไทยโดยเน้นศึกษาแนวคิดของมิชชันนารีเพียง

⁸⁹โปรดดูอุกฤษฏ์ ปัทมานันท์, ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยในทัศนะของ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์.

⁹⁰วิกัลย์ พงศ์พินิตานนท์, "ศาสนากับหมอบรัดเลย์," หน้า 1. และโปรดดู สายชล วรรณรัตน์, "ผลกระทบของบริดเลย์ต่อสังคมไทย," หน้า 5-8.

ด้านเดียว เป็นต้น

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของมิชชันนารีโปรเตสแตนต์ยังคงเป็นประเด็นที่น่าสนใจไม่น้อย เพราะจากงานศึกษาที่ผ่านมายังไม่มีคำตอบอย่างแน่ชัดว่า การถ่ายทอดวิทยาการตะวันตกของมิชชันนารีและการรับวิทยาการตะวันตกของสังคมไทยยุคนั้น มีแนวความคิดอย่างไรและมีผลอย่างไรต่อผู้ให้และผู้รับ อีกทั้งงานนำเสนอที่ผ่านมายังเป็นการศึกษาที่ให้ภาพเพียงด้านเดียว เพราะต่างมีข้อจำกัดในการเข้าถึงข้อมูล ทั้งยังไม่อาจเข้าใจความคิดของสังคมและกลุ่มคนต่างวัฒนธรรมต่างอุดมการณ์ได้ การศึกษาในก้าวต่อไปคือการสืบสวนวิจัยและการสร้างภาพวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ในส่วนนี้ให้เป็นที่เข้าใจชัดเจนและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย